

ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ

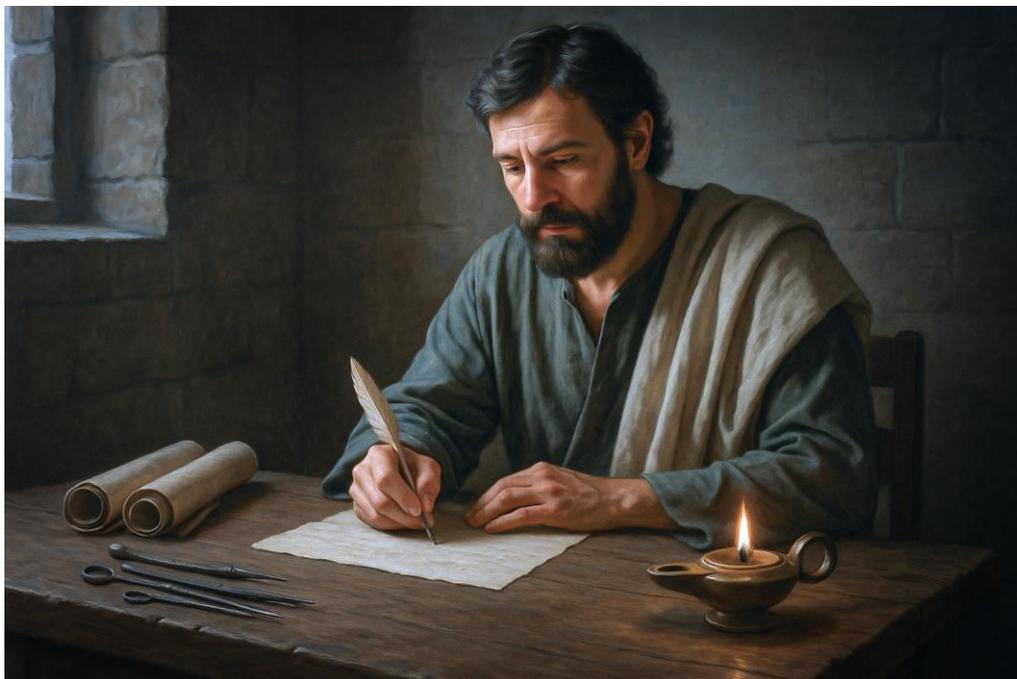
ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ:

*Ιερά Ευαγγέλια - ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ
ΆΝΘΡΩΠΟ. ΑΘΗΝΑ: ΕΝΝΟΙΑ 2017*

ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΔΕΣΠΟΤΗΣ

α. Δομή

Ο Σύρος ιατρός Λουκάς, συντάσσοντας το μεγαλύτερο σε έκταση έργο της Κ.Δ., το οποίο με τα 52 κεφ. καλύπτει το 1/3 σχεδόν του Κανόνα, απευθύνεται σε χριστιανούς τρίτης γενιάς κατεχοχήν εθνικής προέλευσης. Εντάσσει έτσι τα περιστατικά τής γεννήσεως και της δράσης του Ιησού στις **οικουμενικές τους διαστάσεις** και προοπτικές, προσπαθώντας επακριβώς να τα χρονολογήσει (1, 5· 2, 1 κ.ε.: 3, 1 κ.ε.). Ο Μεσσίας, ο οποίος απογράφεται στους καταλόγους της αυτοκρατορίας ως υπήκοος του Καίσαρα Αυγούστου, προβάλλεται ως πυρήνας και συνάμα το αντιλεγόμενο σημείο της Ιστορίας: **ἰδοῦ! Οὗτος κείται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον**. Ο Χριστιανισμός δεν αποτελεί μια καινή δεισιδαιμονία αφού η γενεαλογία του ιδρυτή της ανάγεται μέχρι τον προπάτορα της οικουμένης Αδάμ **και τον ίδιο το Θεό**¹ (και όχι απλώς τον Αβραάμ, όπως στο γενεαλογικό δέντρο του Μτ. 1, 1). Ταυτόχρονα με αριστοτεχνικό τρόπο το σχέδιο της συνεχώς από τον Αδάμ εξελισσόμενης ιστορίας της θείας Οικονομίας συνδέεται με το «μέλλον», το οποίο αποτελεί ήδη το δικό του παρόν· την ιστορία της Εκκλησίας.

Ως συνδετικός κρίκος της προ και της μετά Χριστόν Ιστορίας προβάλλει **το Αγ. Πνεύμα**, του οποίου η δυναμική εσχατολογική παρουσία γίνεται αισθητή με τη σύλληψη του Ιωάννη του Προδρόμου, την επισκίαση της Θεοτόκου, τη χρήση του ίδιου του Ιησού, την επίγεια δράση Του, την Πεντηκοστή και την εξάπλωση της Εκκλησίας στα πέρατα της γης. Γι' αυτό άλλωστε και το Ευαγγέλιο αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το **Ευαγγέλιο του Αγ. Πνεύματος**². Γκρεμίζοντας το μεσότοιχο του φραγμού, τείχη προκαταλήψεων και διαιρέσεων και υπερβαίνοντας όλα τα εμπόδια, το αγιοπνευματικό Ευαγγέλιο διατρέχει και μεταμορφώνει τελικά μέσα από το πέρασμα του χρόνου με το λυτρωτικό μήνυμά του ολόκληρη την Οικουμένη. Μοναδική θέση στη θεϊκή αυτή βουλή κατέχει η **Ιερουσαλήμ** ως

¹ Βλ. Λ. Φίλης, *Παράλληλοι περικοπαί των Συνοπτικών Ευαγγελίων*, Αθήνα: Συμμετρία 1994, 127.

² Χ. Οικονόμου, «Ο αγιοπνευματικός χαρακτήρας του κατά Λουκάν Ευαγγελίου», *Εισηγήσεις Ι' Συνάξεως...*, 311-340. Σημειωτέον ότι ο Λουκάς στο Ευαγγέλιό του ουδέποτε χρησιμοποιεί τον όρο *ευαγγέλιο*. Στο Πρ. 15, 7. 20, 24 αποτελεί τεχνικό όρο του αποστολικού κηρύγματος. Κατά ένα παράδοξο μάλιστα τρόπο ο διάβολος, ο οποίος πειράζει τον Ιησού μετά τη βάπτισή, εμφανίζεται και πάλι στο προσκήνιο αντιμέτωπος του Ιησού στα Πάθη.

σύμβολο του Ισραήλ. Ενώ το Ευαγγέλιο κυριαρχείται από μία δυναμική πορεία **προς** αυτήν, οι Πρ. καταγράφουν την έξοδο του Χριστιανισμού **από** αυτήν στην καρδιά της Αυτοκρατορίας με την προοπτική να φθάσει μέχρι τις εσχατιές της γης³.

Ευθύς εξαρχής ο Λουκάς με ένα θαυμάσιο Πρόλογο, ανάλογο και ισάξιο της κλασικής ιστοριογραφίας (πρβλ. Σοφ. Σιρ. Πρόλ. 1-35· Β' Μακ. 2, 19-23· Ιώσ., Κατά Απίωνος 1.1)⁴, εξηγεί την αιτία συγγραφής του Ευαγγελίου του⁵:

*Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν
ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων,
καθὼς παρέδωσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ Λόγου,*

*ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς
καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε,
ἵνα ἐπιγνῶς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν.*

Επειδή πολλοί επιχειρήσαν να συντάξουν διήγηση για τα γεγονότα που συνέβησαν (εκπληρώθηκαν) σε εμάς, σύμφωνα με όσα παρέδωσαν σ' εμάς εκείνοι, που εξ αρχής υπήρξαν αυτόπτες και διάκονοι του Λόγου, φάνηκε καλό σε εμένα, που έχω ερευνήσει (α) εξ αρχής (β) όλα (γ) με ακρίβεια, να τα γράψω σ' εσένα (δ) με τη σειρά, εξοχώτατε Θεόφιλε για να μάθεις την αλήθεια των πραγμάτων, για τα οποία είχες πληροφορίες (ή κατηχήθηκες).

Από τον συγκεκριμένο Πρόλογο⁶, ο οποίος, όπως αποδεικνύεται και από το ἐν ἡμῖν (που συνδέεται με τις ἡμεῖς-περικοπές του β' μέρους των Πρ.), εισάγει ολόκληρο το δίτομο έργο του Λουκά, πληροφορούμαστε τα εξής: Ο συγγραφέας σημειώνει καταρχάς ότι πριν από αυτόν έχουν **επιχειρήσει** και άλλοι να συγγράψουν διηγήσεις, λόγους περί του Λόγου⁷. Αυτό το γεγονός αποδεικνύει (εκτός των άλλων) και τον ισχυρό αντίκτυπο της δράσης του Ιησού, παρότι αυτή καταρχάς περιορίστηκε σε μία αναβράζουσα γωνιά της Ρωμαϊκής Επικράτειας. Εμμέσως πλην σαφώς το **ἐπιχειρεῖν** (πρβλ. Πρ. 9, 29· 19, 13) αλλά και η ίδια η συγγραφή του δίτομου έργου δηλώνουν ότι τα προγενέστερα έργα, χωρίς να είναι κατ' ανάγκη απόκρυφα⁸

³ Σχετικά με το ότι τα έσχατα της γης δεν ταυτίζονται με τη Ρώμη αλλά με την Σπανία (Ρωμ. 15, 24. 28) και μάλιστα με την περιοχή της Γάδης δυτικά του Γιβραλτάρ, βλ. Ute Eisen, *Die Poetik der Apostelgeschichte. Eine narratologische Studie*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2006, 153.

⁴ Πρβλ. τον πρόλογο του Αρριανού (140 μ.Χ.) στο βίο του Αλεξάνδρου: *Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου ὅσα μὲν ταῦτά ἄμφω περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου συνέγραψαν, ταῦτα ἐγὼ ὡς πάντῃ ἀληθῆ ἀναγράφω, ὅσα δὲ οὐ ταῦτά, τούτων τὰ πιστότερα ἐμοὶ φαινόμενα καὶ ἅμα ἀξιαφηγητότερα ἐπιλεξάμενος*. Παρόμοια σημειώνει ο Φιλόστρατος στον Πρόλογο του *Βίου του Απολλωνίου*.

⁵ Μαζί με αυτόν της Εβρ. είναι ο ωραιότερος της Κ.Δ. Σημειωτέον ότι η Εβρ., σύμφωνα με τον Βούλγαρη, *Εισαγωγή Α' 168*, είναι η πέμπτη επιστολή της αιχμαλωσίας που γράφηκε λίγο πριν την αποφυλάκιση του Π. στην Ρώμη στις αρχές του 62 μ.Χ. και απεστάλη στην Ιερουσαλήμ διά του Μάρκου.

⁶ Παναγοπούλου, *Εισαγωγή 107*. Ο χαρακτήρας του Ευαγγελίου διαφαίνεται και στο Πρ. 1, 1-2: *Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην περὶ πάντων, ὃ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος Ἁγίου οὗς ἐξελέξατο ἀνελήμφθη*.

⁷ Κ. Παπαδημητρίου, Η έννοια της λ. *ἀνατάξασθαι* στο Λουκ. 1, 1. Νέο φως στη Σημασία της και στον Τρόπο Συγγραφής του Λουκά, *Γλωσσολογικές και Θεολογικές Ερμηνευτικές Δομές*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2004, 19-46.

⁸ Ο Ωριγένης θεωρεί ότι ο Λουκάς με τον πρόλόγο του στρέφεται ενάντια στη συγγραφή αποκρύφων Ευαγγελίων: *Τάχα δὲ καὶ τὸ ἐπεχείρησαν* λεληθυῖαν ἔχει κατηγορίαν τῶν χωρὶς χαρίσματος ἐλθόντων ἐπὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν εὐαγγελίων. *Ματθαῖος γὰρ οὐκ ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἔγραψεν ἀπὸ ἀγίου Πνεύματος, ὁμοίως καὶ Μάρκος καὶ Ἰωάννης*,

αφού στηρίζονται και αυτά στην αυτοψία, δεν ανταποκρίνονται απόλυτα στα ιστοριογραφικά κριτήρια (standards) τα οποία μπορούν να τεκμηριώσουν σε ένα λόγιο κοινό επαρκώς τη βεβαιότητα μιας Διήγησης κρίσιμης για τη σωτηρία του⁹. Έτσι ο Λουκάς γράφει προκειμένου να παρέξει **ασφάλεια**. Με τον όρο αυτό (ο οποίος χάριν εμφάσεως τοποθετείται στο τέλος της περιόδου), σημαίνεται καταρχάς η βεβαιότητα και η σπουδαιότητα όσων ήδη *κατηχήθηκε* ο κράτιστος Θεόφιλος, και κυρίως η ιστορικότητα της Ανάστασης και της Ανάληψης, *πράγματα-πραγματικότητες που εξαίρονται μέσω της επανάληψης στον Επίλογο του Ευαγγελίου (24, 26-43), στην Εισαγωγή αλλά και στις Ομιλίες των Πρ.: οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσεράκοντα ὄπτανόμενος αὐτοῖς (Πρ. 1, 3)*. Σημειωτέον ότι η *ασφάλεια-η αλήθεια* προβάλλει ως η κατεξοχήν αποστολή του ιστοριογράφου των ελληνορωμαϊκών χρόνων¹⁰, κατά τους οποίους κυριαρχούσε το μυθικό αλλά και η προπαγάνδα της κυρίαρχης εξουσίας¹¹. Στον Λουκά βέβαια η **ασφάλεια** των λόγων σχετίζεται και με τη βεβαιότητα της σωτηρίας της οδού (η οποία έχει ως σημείο αφετηρίας τη μετάνοια και την άφεση αμαρτιών) που επαγγέλλεται ο Χριστιανισμός, σε έναν κόσμο που είχε κατακλυστεί από ποικίλες «ανατολικές» (κατά βάση) προτάσεις-οδούς λύτρωσης και θέωσης. Ένα από τα επιπλέον ζητούμενα για όσους είχαν ήδη μυηθεί στον Μονοθεϊσμό έχοντας φοιτήσει στη Συναγωγή, ήταν η ασφάλεια του Χριστιανισμού συγκριτικά με τον Ιουδαϊσμό, ο οποίος παρουσιάζεται από τον Λουκά (παρά το «άνοιγμα» της Συναγωγής στο «ελληνικό» περιβάλλον) να σφάλει/αμαρτάνει εγκλωβισμένος στην εθνικιστική ερμηνεία του Νόμου, τεμαχισμένος σε μερίδες¹² και πωρωμένος στην πλειονότητά του απέναντι στο οικουμενικό μήνυμα των ιδίων των Γραφών του αλλά και του Ιησού. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο φινάλε του δίτομου έργου, ενώ το κήρυγμα κηρύσσεται άκωλύτως στη Ρώμη, οι Ιουδαίοι *ἀσύμφωνοι ὄντες πρὸς ἀλλήλους ἀπελύοντο, εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἓν, ὅτι Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐλάλησεν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγον, Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τούτον καὶ εἰπόν, Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε (28, 25-26)*.

Ο ίδιος ο παραλήπτης του έργου προσκαλείται μέσω του έργου σε μία **επί-γνωση**, σε μια βαθύτερη δηλ. κατανόηση της θείας Οικονομίας, η οποία δεν εκδιπλώνεται μυθικά εκτός

παραπλησίως δὲ καὶ Λουκάς. Τὸ μέντοι ἐπιγεγραμμένον κατὰ Αἰγυπτίους εὐαγγέλιον καὶ τὸ ἐπι γεγραμμένον τῶν Δώδεκα εὐαγγέλιον οἱ συγγράψαντες ἐπεχείρησαν· Ἦδη δὲ ἐτόλμησε καὶ Βασιλείδης γράψαι κατὰ Βασιλείδην εὐαγγέλιον. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐπεχείρησαν· φέρεται γὰρ καὶ τὸ κατὰ Θωμᾶν εὐαγγέλιον καὶ τὸ κατὰ Ματθαίον καὶ ἄλλα πλείονα. Ταῦτά ἐστι τῶν ἐπιχειρησάντων· τὰ δὲ τέσσαρα μόνον προκρίνει ἡ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία (Ομιλία εἰς τὸ Κατὰ Λουκάν 1.3-4).

⁹ Ο Μκ. για παράδειγμα ο οποίος απευθύνεται και αυτός στη ρωμαϊκή Εκκλησία αποσιωπά πλήρως απαραίτητα βιογραφικά στοιχεία του πρωταγωνιστή του τα οποία αφορούν στη γέννηση και στην ανάσταση, ενώ είναι έντονο το θαυμαστό στοιχείο και το στοιχείο το αποκαλυπτισμού. Η *Πηγή των Λογίων*, εάν όντως κυκλοφορούσαν ως αυθύπαρκτη Ενότητα, επίσης είναι ελλιπής.

¹⁰ Λουκιανός, *Πῶς δεῖ Ἱστορίαν συγγράφειν* 41-45.

¹¹ Ειδικότερα η Ανάσταση συνιστά μεταβολή – **αντιστροφή** της αμφιβολίας σε βεβαιότητα (πρβλ. Λκ. 20, 17· Πρ. 4, 11), στοιχείο που αποτελούσε στη Ρητορική επιπλέον τεκμήριο αλήθειας.

¹² Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Λουκάς στο 3, 1-2 στην αρχή της δημόσιας δράσης του Ιησού προσθέτει ένα δεύτερο Πρόλογο, όπου επισημαίνει το ακριβές χρονικό σημείο, κατά το οποίο αυτή συντελείται: *Ἐν ἔτει δὲ πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντος Ποντίου Πιλάτου τῆς Ἰουδαίας, καὶ τετραρχούντος τῆς Γαλιλαίας Ἡρώδου, Φιλίππου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τετραρχούντος τῆς Ἰουραίας καὶ Τραχωνίτιδος χώρας, καὶ Λυσανίου τῆς Ἀβιληνῆς τετραρχούντος, ἐπὶ ἀρχιερέως Ἄννα καὶ Καϊάφα, ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ (3, 1-2)*. Με την πολυαρχία και όσον αφορά στους πολιτικούς αλλά και στους θρησκευτικούς ηγέτες εμμέσως πλην σαφώς τονίζει την την πολυδιάσπαση που υφίστατο ο «εκλεκτός» λαός.

τόπου και χρόνου αλλά εντός της Ιστορίας και του Κόσμου σε μια διαχρονική συνέχεια με σημείο αφετηρίας τον Αδάμ του Θεού, κέντρο το νέο Αδάμ και τέλος τη Δευτέρα Παρουσία. Η παρουσία του Ιησού και κυρίως η Έξοδος Του, δηλ. η Ανάστασή Του και η Ενθρόνισή Του στον Ουρανό διά της Ανάληψης, είναι γεγονότα (events) κατεξοχήν ιστορικά τα οποία εκκεντρίζουν στην κοσμική «νύκτα» το φως των Εσχάτων. Σφραγίζονται με την Κρίση της Οικουμένης υπό του εσταυρωμένου και αναστημένου Υιού του Ανθρώπου, ο οποίος είναι ταυτόχρονα ο αυθεντικός Υιός του Θεού (filius dei) και Κύριος (Imperator) του Κόσμου. Αυτός, έστω και αν διαχρονικά συνιστά σκάνδαλο (2, 34), ήδη με τη γέννησή Του γίνεται κομιστής της πραγματικής ἐπι γῆς εἰρήνης-Pax.

Προκειμένου να τεκμηριωθεί στην ιστοριογραφία αλλά και στη ρητορική η ασφάλεια, η αλήθεια ενός γεγονότος ιδιαίτερο βάρος δινόταν στα εξής τεκμήρια¹³: α) η αυτοψία, β) η αρχαιότητα των μαρτυριών, γ) οι γραπτές διαθήκες και δ) οι θεϊκές μαρτυρίες (οιωνοί, χρησμοί, προφητείες). Έτσι και ο Λουκάς πρώτιστα τονίζει στον Πρόλογο ότι στηρίζεται σε παραδόσεις¹⁴ (και μάλιστα) αυτοπτών μαρτύρων, οι οποίοι όμως χρημάτισαν ταυτόχρονα και υπηρέτες του Λόγου¹⁵. Η ιδιαίτερη σημασία που ο συγγραφέας αποδίδει στην αυτοψία, το κατεξοχήν τεκμήριο της Ιστορίας¹⁶, αποδεικνύεται πρώτον από ότι τονίζει ότι όλα τα συγγράμματα τα σχετικά με τον Ιησού που έχουν κυκλοφορηθεί πριν από αυτόν στηρίζονται στην αυτοψία¹⁷. Δεύτερον ως απόστολοι, εντεταλμένοι του Λόγου, ορίζονται από το Λουκά μόνον εκείνοι που ἐξ ἀρχῆς βίωσαν την πορεία του Ιησού. Κατά την εκλογή εκείνου που θα αναπληρώσει την θέση του προδότη μαθητή, ο Πέτρος επισημαίνει τα εξής: Δειὶ οὖν τῶν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ ᾧ εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀνελήμφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ σὺν ἡμῖν γενέσθαι ἓνα τούτων (Πρ. 1, 22· πρβλ. 2, 32· 10, 39). Συνεπῆς σε αυτές τις προϋποθέσεις ο Ευαγγελιστής δεν κατονομάζει ως απόστολο τον αποκλειστικό πρωταγωνιστή του β' μέρους των Πράξεων των Αποστόλων τον Σαῦλο ἢ Παῦλο (εξαιρέσει

¹³ Πρβλ. W.S. Kurz, Hellenistic Rhetoric in the Christological Proof of Luke-Acts, CBQ 42 (1980) 171-195, 187-188. Επισημαίνει ότι αυτά τα στοιχεία ονομάζονταν στη Ρητορική πίστεις ἄτεχνοι, δηλ. επιχειρήματα μη υπό του ρήτορος ευρεθέντα ἢ πορισθέντα.

¹⁴ Ο όρος παραδίδειν ἦταν τεχνικός όρος της μετάδοσης μιας αλήθειας από τον διδάσκαλο στο μαθητή (Α' Κορ. 15, 3).

¹⁵ Εὐστοχα επισημαίνει ο Ωριγένης: Οὐκοῦν οἱ ἀπόστολοι αὐτόπται τοῦ Λόγου ἦσαν οὐ μόνον ἑωρακότες τὸν Ἰησοῦν κατὰ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεοῦ Λόγον. Εἰ γὰρ τὸ ἑωρακέναι τὸν Ἰησοῦν κατὰ τὸ σῶμα αὐτόπτην τοῦ Λόγου γίνεσθαι ἦν, καὶ Πιλᾶτος αὐτόπτης ἦν τοῦ Λόγου καταδικάζων αὐτὸν καὶ Ἰούδας ὁ προδότης καὶ πάντες οἱ λέγοντες· Σταύρου, Σταύρου αὐτόν. Ἀλλ' ἀπείη λέγειν, ὅτι ἐκεῖνοι ἦσαν αὐτόπται τοῦ Λόγου. Τὸ οὖν ἰδεῖν τὸν Λόγον ἐκεῖ ἐννοεῖται, ὅπου ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα τὸν πέμψαντά με. Καὶ λεληθότως δέ τι καλὸν μάθημα διδάσκει ἡμᾶς ὁ Λουκάς ἐνταῦθα, ὅτι τινῶν μὲν θεωρημάτων τὸ τέλος ἢ θεωρία ἐστίν, τινῶν δὲ θεωρημάτων τὸ τέλος ἢ πράξις (Σχόλια εἰς τὸ Κατὰ Λουκά 1.7.20-1.8.15).

¹⁶ Η λ. Ιστορία συνδέεται με το λέξιμα ἰστωρ, το οποίο σημαίνει κάποιον ο οποίος έχει δει κάτι και τώρα μπορεί να παρουσιαστεί ως αυτόπτης μάρτυρας. Έτσι ιστορίη είναι η εξερεύνηση και διήγηση με βάση την προσωπική παρατήρηση. Υστερα καθώς εξελίσσονταν τα πράγματα δεν ήταν πια αναγκαία η άμεση αυτοψία. Η εξερεύνηση μπορεί να συντελεσθεί και με την εξέταση μαρτύρων. Πρβλ. Alb. Lesky, Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη 2001, 321-2.

¹⁷ Πιθανότατα ο Θεόφιλος είχε κατηχηθεί επί τη βάσει κάποιων από αυτά. Με τη σημείωση του Προλόγου έτσι ο Λουκάς θέλει να τονίσει ότι με το δικό του εγχείρημα σε καμία περίπτωση δεν επιδιώκει να θέσει υπό αμφισβήτηση όσα ήδη γνωρίζει ο αποδέκτης του για το Χριστιανισμό. Δεν αποκλείεται βέβαια με το καθώς παρέδωσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ γενόμενοι τοῦ Λόγου να εισάγεται η αναφορά στο δικό του εγχείρημα. Αυτή η φράση έχει συνδεθεί με το πεπληροφορημένα πράγματα: τα γεγονότα έχουν εκπληρωθεί καθώς μας παρέδωσαν οι αυτόπτες.

του 14, 14), παρότι και αυτός κατεστάθη από τον Ιησού *υπηρέτης και μάρτυς* (26, 16), κλήση που περιγράφεται στις Πρ. τρεις φορές!

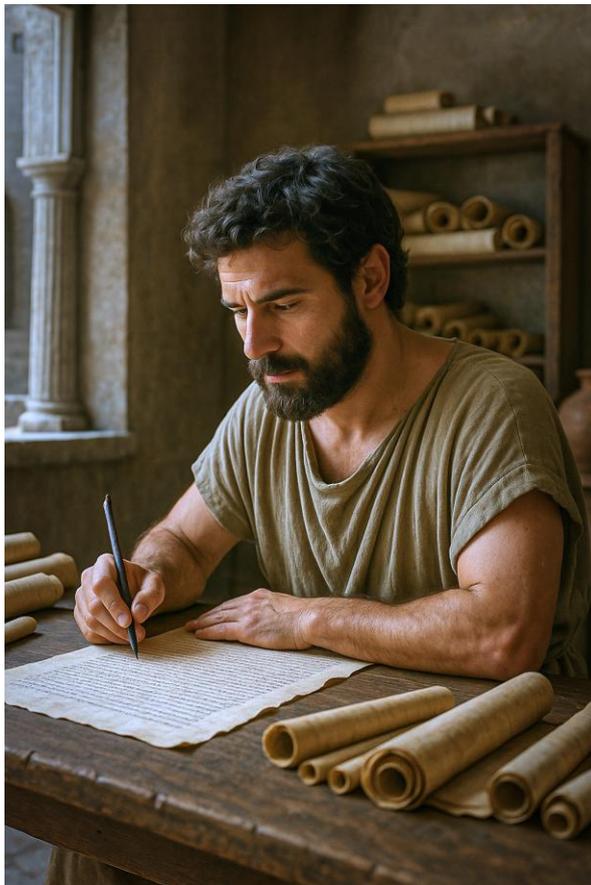
Αυτοί οι αυτόπτες παρέδωσαν γεγονότα, *πράγματα*-πραγματικότητες (όρος συνήθης σε ιστορικά έργα), τα οποία πληροφορήθηκαν *έν ἡμῖν*. Το ρ. *πληρο-φορούμαι* προφανώς δε σημαίνει απλώς τη λήψη σχετικών με τα *πράγματα* ειδήσεων (πρβλ. Ρωμ. 4, 21) ούτε τη βεβαίωση από την πληρότητα ή την αξιοπιστία των ντοκουμέντων¹⁸ (Ρωμ. 14, 5 πρβλ. τη χρήση του ρήματος με την έννοια του ολοκληρώνω Κολ. 4, 12· Β΄Τιμ. 4, 17)¹⁹, αλλά υπογραμμίζει το γεγονός της επιβεβαίωσης, της εκ-πλήρωσης (πρβλ. τη χρήση του όρου *πληρώω* Λκ. 4, 21· 7, 1· 24, 44· Πρ. 19, 21). Με τον πληθωρικό αυτό όρο ο Λουκάς υπαινίσσεται τρία επιπλέον από τα προαναφερθέντα τεκμήρια της αλήθειας: *τις αρχαίες μαρτυρίες τις γραπτές διαθήκες και τις προφητείες*. Και τα τρία αυτά ντοκουμέντα επιβεβαιώθηκαν στις ημέρες του με την Παρουσία του Ιησού και τη δράση του Πνεύματος. Γι' αυτό άλλωστε και ο Λουκάς δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη συνέχεια-συνάφεια μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης (άρα και Ισραήλ και Χριστιανισμού), την οποία εξαίρει όχι μόνο εγκαινιάζοντας τη δημόσια δράση του Ιησού με την προγραμματική Ομιλία-Εκπλήρωση του Ησ. 61 στη Συναγωγή της Ναζαρέτ αλλά και παρουσιάζοντας **στο τέλος** του Ευαγγελίου του δύο φορές τον αναστημένο Ιησού ως κατεξοχήν ερμηνευτή των Γραφών (22, 25-27. 32. 44-49). Είναι χαρακτηριστικό της συγγραφικής του δεινότητας ότι αμέσως μετά τον Πρόλογο προκειμένου να περιγράψει τις γενέθλιες αφηγήσεις του Ιωάννη και του Ιησού (τις οποίες αριστοτεχνικά συμπλέκει σε ένα Δίπτυχο) αλλάζει εντελώς το ύφος (στυλ) του από ελληνικό σε βιβλικό όμοιο με εκείνο των *Ο' (και ἐγένετο, και ἰδού, ἐνώπιον)*, ώστε το έργο του να συνδεθεί γλωσσικά και θεολογικά με την ιστορία ολόκληρης της Α.Γ. Ο έμπειρος ακροατής, ο οποίος έχει φοιτήσει τη Συναγωγή, ανακαλεί αμέσως τις αντίστοιχες γεννήσεις του Σαμουήλ και του Δαβίδ στην αρχή των Βασιλειών και οδηγείται χωρίς τη φόρμουλα της εκπλήρωσης του Ματθαίου (*ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πληρωθῆ τὸ ρηθὲν...*), σε επίγνωση και του προφητικού ρόλου του Βαπτιστή αλλά και της ταυτότητας του Ιησού ως αυθεντικού Βασιλέα-Υιού Δαβίδ και ταυτόχρονα ως Κυρίου. Επιπλέον η δημόσια εμφάνιση του Ιησού, παραλληλίζεται με αυτή του Ηλία και του Ελισσαίου (4, 22-30), δύο προφητών που σηματοδοτούν **το τέλος** των Βασιλειών. Και οι δύο (όπως και ο Προφήτης από τη Ναζαρέτ) έδρασαν ιδιαίτερα στο βόρειο Ισραήλ, ήταν κατεξοχήν θαυματουργοί, ανασταίνοντας νεκρούς (Γ' Βασ. 17, 17-24 // Λκ. 7, 11-17), και μάλιστα προς τα έθνη τα μακράν και δεν άφησαν γραπτά κείμενα²⁰. Ιδίως ο πρώτος καταδιώχθηκε απηνώς από την πολιτική εξουσία, βίωσε θεοφάνεια στο Σινά (πρβλ. την παρουσία του στο όρος της Μεταμόρφωσης, που συντελείται

¹⁸ Πρβλ. Κ. Σιαμάκη, *Σύντομο Λεξικό της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1988, 63.

¹⁹ Σημειώνει ο Ωριγένης: *Ὁ γε μὴν Λουκάς εἰπὼν· περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων τὴν διάθεσιν ἑαυτοῦ ἐμφαίνει, ὅτι οὐδὲν ἀμφιβάλλον οὐδὲ εἰκάζων, ἀλλὰ πάντα μετὰ παρρησίας ἐβεβαίωσεν ὡς εὖ εἰδώς. Πεπληροφόρητο γὰρ καὶ ἐν οὐδενὶ ἐδίσταζεν, πότερον οὕτως ἔχει ἢ οὐ. Τοῦτο δὲ γίνεται περὶ τοὺς βεβαίως πιστεύοντας καὶ εὐχομένους καὶ ἐπιτυχόντας καὶ εἰπόντας· βεβαίωσόν με ἐν τοῖς λόγοις σου. Καὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος περὶ τῶν βεβαίων φησὶν· ἵνα ἦτε ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι τῇ πίστει. Οὐδὲν γὰρ οὕτως πληροφορεῖ ὡς νοῦς καὶ λόγος· ὄψις γὰρ οὐ πληροφορεῖ, ἐπεὶ οὐκ ἀπὸ σημείων καὶ τεράτων ὁρατῶν κρίνεται τὰ πράγματα, ἀλλὰ λόγῳ κρίνεται, ποῖα τὰ ἀληθῆ καὶ ποῖα τὰ ψευδῆ (Ομιλία εἰς τον Λουκάν 1.5-6).*

²⁰ Πρβλ. T.L. Brodie, *The Birthing of the New Testament. The Intertextual Development of the New Testament Writing*, Sheffield: Phoenix Press 2004.

μετά από οκταήμερη «σιωπή») και τελικά αναλήφθηκε. Μετά την ανάληψή του το έργο του συνεχίστηκε από το μαθητή του²¹.

Ολόκληρο το Οδοιπορικό του Ιησού προς το Πάθος, η *Εξοδός Του προς την Ανάληψη* (9, 51), που συνιστά την ιδιαιτερότητα και τον πυρήνα του *Κατά Λουκάν* φιλοτεχνείται πάνω στον **καμβά του Δευτερονομίου**. Η έμφαση στη γραφική τεκμηρίωση της πορείας του Ιησού και ιδίως του Πάθους και της Ανάστασης κλιμακώνεται στο τέλος του Ευαγγελίου αλλά και στα πρώτα κεφάλαια των Πρ. (όπου επίσης, όπως και στα πρώτα κεφ. του Λκ, το ύφος είναι αρχέγονο παλαιστικό). Έτσι ο Λουκάς με ένα περίτεχνο τρόπο, χωρίς να παραπέμπει πάντα αυτολεξεί αλλά χρησιμοποιώντας μοτίβα τα οποία καλείται ο νοούμενος αναγνώστης να ανασυνθέσει, εκφράζει με τη μονοσύλλαβη λέξη *δει*²² τη συνείδηση **της συνέχειας** που παρουσιάζει η πορεία του Ιησού και των μαθητών με όσα αναφέρονται στο Δευτερονομιστή (Δτ.-Δ' Βασ.) και στους Προφήτες (ιδίως στον Ησαΐα)²³.

²¹ Ο C.H. Talbert (*Literary Patterns, Theological Themes and the Genre of Luke-Acts*, SBLMS 20 Missoula: Scholars Press 1974) παραλληλίζει την εξουσιοδότηση των μαθητών από τον Ιησού με τη μεταβίβαση αρχηγίας από τον Μωυσή στον Ιησού του Ναυή (Αρ. 27, 15-23· Ιησ. 1, 1-5) ή από τον Ηλία στον Ελισσαίο (Δ' Βασ. 2). Αντίστοιχα παραδείγματα απαντούν στους **Βίους** του Διογένη Λαέρτιου, οι οποίοι γράφτηκαν στα τέλη του 2^{ου} αι. μ.Χ.

²² Λκ. 2, 49· Πρ. 1, 16. Πρβλ. τη χρήση του *ορίζειν* στο Λκ. 22, 22 (σχετικά με το Πάθος) και το Πρ. 10, 42 (αναφορικά με την Κρίση των ζώντων και των νεκρών από τον Ιησού), *ἦν ἀναγκαῖον* (Πρ. 13, 46) και *μέλλειν* (Λκ. 9, 31· 9, 44 16, 22-23). Όλα αυτά τα λεξήματα αναφέρονται στο Πάθος, το οικουμενικό κήρυγμα.

²³ Την αιτία της διάσπασης αποδεικνύει ο Πρωτομάρτυρας Στέφανος στο Πρ. 7 με την αναδρομή που κάνει στην π.διαθηκική ιστορία.

Το εκπληκτικό είναι ότι πολλοί λόγοι προφητεύονται και εκπληρώνονται εντός του ίδιου του έργου του Λουκά. Η προγραμματική Ομιλία του Ιησού από τον Ησαΐα (61 κε. 58, 6) και η οργισμένη αντίδραση των ομοφύλων του εκπληρώνει τους «χρησμούς» του Συμεών (Λκ. 2, 28-35), αντιστοιχεί στην εισαγωγή της δράσης του Βαπτιστή 3, 4-6// Ησ. 40, 3-5 και τελειώνεται με το «διάγγελμα» επίσης προς το ίδιο πρόσωπο μόλις δύο κεφ. μετά στο 7, 18-23, όταν και περατώνεται το Δίπτυχο Ιωάννη και Ιησού. Αντιστοιχεί επίσης στην προμνημονευθείσα αντίδραση των Ιουδαίων στο Κήρυγμα του Π. στην Ρώμη στο φινάλε του δίτομου έργου. Ολόκληρο το βιβλίο των Πρ. κατ' ουσίαν συνιστά την αυθεντική ερμηνεία του Ευαγγελίου. Ο Ιησούς επαγγέλλεται εξ ύψους Δύναμη στο τέλος του Πρώτου Λόγου πριν την Ανάληψη και αυτή λαμβάνει χώρα με την έκχυση του Αγ. Πνεύματος κατά την Πεντηκοστή. Εκτός από τις προρρήσεις του Πάθους του Ιησού, στις Πρ. εκπληρώνονται οι ευαγγελικές προφητείες σχετικά με τις ωδίνες των μαθητών Του (21, 12-19 Πρ. 4, 3-5. 14 5, 17-42)²⁴. Γι' αυτό άλλωστε ο Λουκάς ενώ δεν κατατάσσει τον εαυτό του στους αυτόπτες, όσον αφορά στην πληροφορία ομιλεί σε πρώτο πληθυντικό (*ἐν ἡμῖν*). Το παράδοξο είναι ότι με την παρουσία του Ιησού εκπληρώνονται ταυτόχρονα όχι μόνον παλαιοδιαθηκικές και ευαγγελικές αλλά και εθνικές προφητείες σχετικά με τη χρυσή Εποχή (πρβλ. Βιογυλίου Δ' Εκλογή).

Ενώ η αυτοψία και η πλήρωση των προφητειών χαρακτηρίζουν την παράδοση στην οποία στηρίζονται και οι Γραφές προ του Λουκά (πρβλ. *Κατά Μάρκον, Πηγή Λογίων ή Ματθαίος*) τις οποίες γι' αυτό άλλωστε και αυτός συμβουλευεται, ο «Έλληνας» Ευαγγελιστής χάριν της ασφάλειας του Ευαγγελίου δίνει έμφαση και σε επιπλέον στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ιστοριογραφία. Ενώ οι πολλοί ανατάσσουν διήγησιν²⁵, ο Λουκάς που εγκαινιάζει την προσωπική του συμβολή με το *ἔδοξε κάμοι*²⁶, γράφει έχοντας *παρ-ακολουθήσει* (< ακολουθώ εκ του πλησίον, μετά προσοχής) *ἄνωθεν, πᾶσιν, ἀκριβῶς καθεξῆς*. Τα γεγονότα καταγράφονται *ἀπό την αρχή τους* (και με την ἄνωθεν προοπτική), με *πληρότητα* (αλλά και για όλους, όχι μόνον για ένα εσωτερικό κύκλο εκλεκτών), με *ακρίβεια και χρονολογική σειρά*. Το έργο του αποτελεί έτσι *μια ιστορική συστηματοποίηση* όσων ήδη έχει ακούσει κατά την Κατήχηση ο Θεόφιλος, καθόσον το *κατηχέω* εκτός από τη δια ζώσης φωνή πληροφορία (πρβλ. Πρ. 21, 21. 24), σημαίνει στο Πρ. 18, 25 Γαλ. 6, 6 τη διδασκαλία των χριστιανικών δογμάτων. Σημειωτέον ότι το δίτομο έργο του Λουκά προϋποθέτει άριστη γνώση της Π.Δ. και μάλιστα από τη μετάφραση των Ο'.²⁷

Η βιογραφία του Ιησού δεν ξεκινά έτσι από τη βάπτισή (Μάρκος), ούτε από την εκ Παρθένου γέννηση (Ματθαίος) αλλά από τον Ευαγγελισμό και τη Γέννηση του Ιωάννη για να καταλήξει (όχι στην Ανάσταση, αλλά) στην Ανάληψη και την Ενθρόνισή του Κυρίου Ιησού δεξιά του Πατέρα. Η πορεία του Λόγου, η οποία στο Ευαγγέλιο διαγράφεται από τη Γαλιλαία

²⁴ Οι ίδιοι ορίζονται ως Κριτές του Ισραήλ (22, 30) και ασκούν αυτή τη δικαιοδοσία στο Πρ. 5, 1-11 (πρβλ. προφητεία Αγαβου 21, 10-14. 30-25).

²⁵ Κ. Παπαδημητρίου, Η έννοια της λ. *ανατάξασθαι* στο Λουκ. 1, 1. Νέο φως στη Σημασία της και στον Τρόπο Συγγραφής του Λουκά, *Γλωσσολογικές και Θεολογικές Ερμηνευτικές Δομές*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2004, 19-46.

²⁶ Ο Π.Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήναι: Σωτήρ 31983, 31 σημειώνει ότι ο Ευαγγελιστής στο Προοίμιο δεν κάνει μία επίκληση ειδικής θείας κλήσεως ή θείας αποκαλύψεως. Επίσης 1/3 της ιστορίας του Ιησού θα παρέμενε άγνωστος, εάν ο Λουκάς δεν επεδίδετο στην ακριβή αυτή έρευνα.

²⁷ Άρα δεν είναι δυνατόν να απευθύνεται σε εθνικό ακροατήριο ή ακόμη και να αποτελεί *Απολογία του Παύλου* στο ρωμαϊκό δικαστήριο και ιδιαίτερα στο δικαστή Θεόφιλο αντίστοιχης των συγγραμμάτων του 2^{ου} αι. μ.Χ.

προς την Ιερουσαλήμ, συνεχίζει ακάθεκτη στις Πρ. με τη Δύναμη του Αγ. Πνεύματος σε μια φυγόκεντρη πορεία από την Ιερουσαλήμ έως ἐσχάτου τῆς γῆς. Αντί της ιεραποδημίας των εθνών στη Σιών, μέσω της δράσης ιδίως του Πέτρου και εν συνεχεία του Παύλου (των εκπροσώπων του νέου Ισραήλ) το Ευαγγέλιο φθάνει με παράδοξο τρόπο στην Αιώνια Πόλη το 62-63 μ.Χ. όπου πιθανόν ζει ο Θεό-φίλος. Σε ένα πρώτο Επίλογο των Πρ. ο Αγρίππας ο Β', διακηρύσσοντας την αθωότητα του Π., ταυτόχρονα ομολογεί ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν ποιῆσαι (26, 28)²⁸, ενώ και στην τελική κατακλείδα του δίτομου έργου η Βασιλεία του Θεού και τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ διδάσκονται μετὰ πάσης παρρησίας ἀκωλύτως (28, 31). Ταυτόχρονα έχουμε και μια «κάθετη» προέκταση αφού το ίδιο το γενεαλογικό δέντρο του Ιησού ανάγεται μέχρι τη Δημιουργία του Αδάμ και προεκτείνεται με τη δράση της Εκκλησίας (την οποία δράση περιγράφει λεπτομερώς στις Πρ.) στην αιωνιότητα των Εσχάτων. Επιπλέον η Γέννηση του Θεανθρώπου, όπως και και η είσοδός του στη δημόσια δράση, **συγχρονίζονται** με τα δρώμενα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ιδίως η πρώτη πραγματοποιείται κατά την απογραφή του Υιού Θεού Αυγούστου: Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθεν δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην (2, 1-2 πρβλ. 3, 1-2). Σημειωτέον ότι η πρώτη απογραφή της Οικουμένης ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου δεν ήταν απλώς ένα δημογραφικό γεγονός, μια καταμέτρηση δηλαδή των κατοίκων, αλλά μια προκλητική επίδειξη εκ μέρους της ρωμαϊκής αρχῆς της πλήρους υποτέλειας ιδίως του εκλεκτού λαού και της αγίας γης του στον Αύγουστο. Αυτή ακριβώς η ενέργεια προκάλεσε την επανάσταση των Ζηλωτῶν (Ἰώσ., Πόλ. 7. 253-8· Αρχ. 17. 271-2).

Από την ανωτέρω ανάλυση του Προλόγου καθίσταται σαφές ότι το Ευαγγέλιο απευθύνεται σε κατηχημένους και βαπτισμένους χριστιανούς και ο σκοπός του δεν είναι καταρχήν απολογητικός. Ο Ευαγγελιστής, ο οποίος όπως εν συνεχεία θα αποδειχθεί είναι ο μοναδικός «Ἕλληνας» (εθνικός) και μάλιστα κατά κόσμον μορφωμένος συγγραφέας της Κ.Δ., αποκαλύπτει στους εντός της Εκκλησίας τη συνέπεια και την πιστότητα του Θεού στις επαγγελίες Του προς τον Ισραήλ παρὰ την καταστροφή της Ιερουσαλήμ από τους Ρωμαίους αλλά και το στίγμα και την αποστολή της (Εκκλησίας) σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Ταυτόχρονα με τον ελληνιστικό Πρόλογο τόσο του Ευαγγελίου όσο και των Πρ. ανοίγει διαύλους επικοινωνίας με λόγιο «θεόφιλο» ελληνικό κοινό, παρουσιάζοντας το Χριστιανισμό όχι ως μία καινή και κενή δεισδαμονία αλλά ως το φορέα της πραγματικής Ραχ, ο οποίος ανάγεται στη δημιουργία του Κόσμου και συντελεί στην ουσιαστική ειρήνη και **σωτηρία**²⁹ των πάντων. Ο σκοπός του δεν είναι καταρχήν να παραδώσει μια Βιογραφία του Ιησού, του Πέτρου και του Παύλου, αλλά να «γράψει» την Ιστορία της τελείωσης της θείας Οικονομίας-Βουλῆς³⁰, η οποία θεολογικά ολοκληρώνει την Εποχή που έχει αφήσει η Π.Δ.

²⁸ Πρβλ. Wolter, *Lukasevangelium* 27.

²⁹ Τριάντα φορές χρησιμοποιείται ο όρος στο δίτομο έργο. Πρβλ. Χ.Σ. Βούλγαρης, *Η περί Σωτηρίας Διδασκαλία του Ευαγγελιστού Λουκά*, Αθήνα 1971.

³⁰ Όπως σημειώνει ο Ben Witherington, *The Acts of the Apostle. A Socio-Rhetorical Commentary*, Michigan/Cambridge (UK) 1998, 17, η ιστοριογραφία επικεντρωνόταν στα γεγονότα και στις αιτίες που το προκάλεσαν αλλά και τον αντίκτυπο που είχαν στην Οικουμένη. Επειδή, όμως, όλα αυτά τα στοιχεία συνδέονται από τον Λουκά με το Πρόσωπο του Ιησού, το έργο του χαρακτηρίστηκε ιστορική Μονογραφία. Η Ιστορική μονογραφία ορίζεται από τον Κικέρωνα *Ep. Ad Fam.* V 12.2-3. Τέτοια είναι τα έργα του Σαλούστιου (*Catiline, Jugurtha*), Τάκιτου (*Agricola*), των Β' και Γ' Μακ. Σχετικά με τα διαφορετικά μοντέλα ιστοριογραφίας του Paul Ricoeur αλλά και τα δέκα χαρακτηριστικά των ιστορικών έργων βλ. P. Dominic Mendonca, *Shipwreck and Providence. The Mission Programme of Acts 27-28*, (Dissertation) München 2004. http://edoc.ub.uni-muenchen.de/6517/1/Mendonca_Dominic.pdf, 6 κε.

Σύμφωνα με τον P. Stuhlmacher³¹, το Ευαγγέλιο του Λουκά έχει την εξής δομή:

- I. Πρόλογος: 1, 1-4.
- II. Δίπτυχο Γέννησης του Ιωάννη και του Ιησού. Παιδική ηλικία του Ιησού: 1, 5-4,13.
- III. Η Δράση του Ιησού στη Γαλιλαία: 4, 14-9, 50.
- IV. Η Έξοδος-το Οδοιπορικό του Ιησού προς την Ιερουσαλήμ: 9, 51-19, 27.
- V. Οι τελευταίες μέρες του Ιησού στην Ιερουσαλήμ: 19, 28-21, 38.
- VI. Πάθος, Ανάσταση και Ανάληψη: 22, 1-24, 53.

Η εκτεταμένη αναφορά του Λουκά στο «Οδοιπορικό του Ιησού» προς την Ανάληψη³², η οποία αποτελεί επέκταση αντίστοιχης ενότητας του Μάρκου και περιέχει μοναδικές πληροφορίες για λόγια και έργα του Ιησού, σύμφωνα με το Bailey³³ χαρακτηρίζεται από την κυκλική επικεντρική δομή :

A. Ιερουσαλήμ-Σαμάρεια	9, 51-56
B. «Ακολουθεί μου»	9, 57-10, 12
Γ. «Τι ποιήσας ζών αιώνιον κληρονομήσω;»	10, 25-41
Δ. Προσευχή και Βασιλεία	11, 1-13
Ε. Σημεία και παρούσα Βασιλεία	11, 14-32
Στ. Σύγκρουση με Φαρισαίους: Πλουτισμός και Βασιλεία	11, 37-12, 34
Ζ. Η Βασιλεία αναμένεται και όμως είναι παρούσα	12, 35-59
Η. Κλήση της βασιλείας στον Ισραήλ	13, 1-9
Θ. Φύση της Βασιλείας	13, 10-20
I. Ιερουσαλήμ: Εσχατολογικά γεγονότα	13, 22-35
Θ'. Η Φύση της Βασιλείας	14, 1-11
Η'. Κλήση της Βασιλείας στον Ισραήλ και οι περιθωριακοί	14, 12-15, 32
Ζ'. Η Βασιλεία αναμένεται και όμως είναι παρούσα	16, 1-8. 16-18
ΣΤ'. Σύγκρουση με τους Φαρισαίους: Πλουτισμός	16, 9-31
Ε'. Σημεία και έλευση της Βασιλείας	17, 11-37
Δ'. Προσευχή και Βασιλεία	18, 1-14
Γ'. Αιώνια ζωή	18, 18-30
Β'. «Ακολουθεί μου»	18, 35-19, 9
A'. Ιερουσαλήμ: εσχατολογικά γεγονότα	19, 10. 28-48

³¹ Ο.π. 176.

³² Με τον όρο έξοδος δεν νοείται προφανώς μόνον ο θάνατος του Ιησού, αλλά όλα τα γεγονότα τα οποία συνοδεύουν την είσοδό του στα Ιεροσόλυμα (Σταύρωση, Ανάσταση, Ανάληψη). Ο όρος έξοδος αντικατοπτρίζει και το όνομα έξοδιον, το οποίο χρησιμοποιούν οι Ο' για την όγδοη ημέρα της εορτής της Σκηνοπηγίας, η οποία ήταν και η πανηγυρικότερη (Εξ. 23, 36· Λευ. 23, 26· Αρ. 29, 35).

³³ Βλ. Κ.Ε. Bailey, *Poet and Peasant (1976) and Through Peasant Eyes (1980). A Literary-Cultural Approach to the Parables of Luke*. Combined Edition. Two Volumes in one (Grand Rapids-MI.1983), σελ.78-85. Την απλούστερη δόμηση της ενότητας σε δύο υποενότητες 9, 51-13, 35 και 14, 1-19, 27 υποστηρίζει ο Η. Schürmann στο *Das Lukasevangelium 9,51-11,54*, HThK Freiburg 1994, 361-391.

Η διήγηση του «Οδοιπορικού του Ιησού», η οποία εμπεριέχει αποκλειστικά υλικό του Λκ. και της Q³⁴, εγκαινιάζεται μετά το σημαντικό γεγονός της Μεταμορφώσεως (όπου ως αντικείμενο της συζήτησης του Ιησού με τις δύο κορυφαίες προσωπικότητες καταγράφεται μόνο στο Λκ. η έξοδος) με τη φράση: Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήμφεως Αὐτοῦ καὶ Αὐτὸς τὸ πρόσωπον ἐστήρισεν τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. Περαιτώνεται με την πανηγυρική είσοδο του Ιησού στο Ναό (19, 44). Ως κέντρο της προβάλλει η καταστροφή της ιερῆς Πόλης η οποία στο δίτομο έργο του Ευαγγελιστή συγκροτεί τον πυρήνα του σχεδίου της θείας Οικονομίας και συνιστούσε για τον εκλεκτό λαό τον ομφαλό και τον άξονα της γης: ἰδοὺ ἐκβάλλω δαιμόνια καὶ ἰάσεις ἀποτελῶ σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι· πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένη πορεύεσθαι, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται Προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερουσαλήμ (13, 32-33).

Κατά τη διάρκεια του Οδοιπορικού Του, που συνιστά ένα είδος αντι-Θριάμβου του Κυρίου όχι καταρχάς προς τη δόξα (όπως συνέβαινε με τους Καίσαρες) αλλά προς το Πάθος, ο Ιησούς κατεξοχήν **ομιλεί**, απευθυνόμενος κατά σειρά στους όχλους, στους αντιπάλους του Φαρισαίους και στους μαθητές Του. Στους πρώτους απευθύνει προειδοποιήσεις κρίσης και κλήσεις μαθητείας, στους δεύτερους προφητεύει τις συνέπειες της άρνησης προς το πρόσωπό Του και στους τρίτους οδηγίες σχετικά με την προσευχή, τη φιλοξενία, το πάθος και την κατοχή αγαθών. Οι απόστολοι προετοιμάζονται έτσι καθ' οδόν και ιδίως στο Μυστικό Δείπνο (22, 27-30) να αντικαταστήσουν στις Πρ. τους Ιουδαίους ηγέτες. Αυτοί (οι ηγέτες και όχι ο λαός όπως στο Μτ.) είναι οι πρωταγωνιστές στη διήγηση του Πάθους οι ένοχοι της δολοφονίας και οι εμπαιχτές κατά τη Σταύρωση του Προφήτη από τη Ναζαρέτ (24, 20-21) ενώ καταδιώκουν αμείλικτα και τους απεσταλμένους Του στις Πρ.

Στο πλαίσιο αυτού του Οδοιπορικού ο Ιησούς θίγει το θέμα της φαρισαϊκής διαχείρισης του πλούτου ως προϊόντος εύνοιας του Θεού σε συνδυασμό με την αναζήτηση του **απολωλότος** του οίκου Ισραήλ, η οποία περιγράφεται ανάγλυφα με παραβολές στα κεφ. 15-16. Ολόκληρο το Οδοιπορικό κατακλείεται με την πρόσκληση του Ιησού προς τον πλούσιο άρχοντα **πάντα** ὅσα ἔχεις πώλησον καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν [τοῖς] οὐρανοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει Μοι (18, 22)³⁵, και την μετάνοια του πλούσιου αρχιτελώνη Ζακχαίου στην Ιεριχώ. Αυτός, σε αντίθεση προς τον προηγθέντα πλούσιο, ανταποκρίνεται στην πρόσκληση του Ιησού για προσωπική συνάντηση και συνεστίαση. Η μετάνοιά του εκφράζεται έμπρακτα με

³⁴ Από το 18, 15 και μετά χρησιμοποιεί υλικό του Μκ., παρότι η αφήγηση του Πάθους παρουσιάζει ομοιότητες με αυτή του Κατά Ιωάννη, η οποία από τη σύγχρονη Έρευνα αναγνωρίζεται ως ακριβέστερη.

³⁵ Πρβλ. Α. Δεσπότη, *Η παραβολή του Πλούσιου και του Λαζάρου*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2009 87-89: O Degenhardt (Lukas, *Evangelist der Armen: Besitz und Besitzverzicht in den lukanischen Schriften; eine traditions- und redaktionsgeschichtliche Untersuchung*, Stuttgart: Kath. Bibelwerk, 1965) θεώρησε ότι το μήνυμα της πλήρους αποταγής απευθύνεται στους μαθητές (και μετέπειτα στους ταγούς των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων), ενώ η εναλλακτική λύση της μερικής διανομής των υπαρχόντων αναφέρεται στην κατηγορία του απλού λαού. Ο Theißen (*Studien zur Soziologie des Urchristentums*, [WUNT19], Tübingen: Mohr 1979) υποστηρίζει ότι ή προτροπή προς μία ολική αποποίηση του πλούτου αποτυπώνει την κατάσταση των περιπλανώμενων χαρισματούχων της πρώτης Εκκλησίας (*Wandercharismatiker*) ενώ τα μέλη των οργανωμένων τοπικών Εκκλησιών (*Ortsgemeinde*) ζούσαν μία μορφή μερικής διανομής των υπαρχόντων. Κατά τους L. Schottroff-W. Stegemann, *Jesus von Nazareth, Hoffnung der Armen*, Stuttgart: Kohlhammer [Urban-Taschenbücher 639 T-Reihe] 1978, 89-153 ο Λκ. απευθύνεται σε μια κοινότητα πλούσιων και πτωχών, θέλοντας να μεταδώσει το μήνυμα ότι ο πλούτος δεν αποτελεί τεκμήριο ιδιαίτερης ευαρέσκειας από το Θεό. Πρβλ. επίσης K. Kim, *Stewardship and Almsgiving in Luke's theology*, [JSNT Sup. 155], Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998. H. Moxnes, *The Economy of the Kingdom: social Conflict and Economic Relations in Luke's Gospel*, Philadelphia: Fortress [Overtures to Biblical theology 23] 1988, 157. T. Schmidt, *Hostility to wealth in the Synoptic Gospels*, Sheffield: JSOT JStudNTSup 15 1987.

τη διανομή των υπαρχόντων στους πτωχούς, γεγονός που εφαρμοζόταν και στην Πρώτη χριστιανική Κοινότητα, όχι πάντα χωρίς προβλήματα (Πρ. 4). Ο ίδιος ο Ιησούς διακηρύσσει: **Σήμερα** σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν· ἦλθεν γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός (19, 9-10). Χαρακτηριστική είναι και η μετάνοια του ληστή στο Σταυρό. Αυτός, όπως ο τελώνης, χωρίς να έχει επιτελέσει έργα αξιομισθίας, ομολογεί την αμαρτωλότητά του και κραυγάζει: **Μνήσθητί μου ὅταν ἔλθης εἰς τὴν βασιλείαν Σου**, για να λάβει την απάντηση: **Ἀμὴν σοι λέγω Σήμερα** μετ' Ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ Παραδείσῳ (23, 41-43). Ο ίδιος ο Ιησούς πεθαίνει ως σοφός και δίκαιος θεραπεύοντας το αποκομμένο αυτί (22, 51), παρηγορώντας τις γυναίκες της Ιερουσαλήμ (23, 28-31) και κραυγάζοντας όχι το **Θεέ μου, Θεέ μου αλλά Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου** (23, 46· Ψ. 30 [31], 5)

γ. Γλώσσα

Τα έργα του Λουκά γραμμένα στην ανώτερη Κοινή³⁶, ανήκουν από γλωσσικής πλευράς στα ωραιότερα βιβλία της Κ.Δ. Στην εκλεπτυσμένη ελληνική γλώσσα ανήκουν οι φράσεις **θεομάχος** (Πρ. 5, 39), **αχλὺς** (Πρ. 13, 11), **σπερμολόγος** (Πρ. 17, 18) και **περιοχή** (Πρ. 8, 32· προβλ. το αττικό ἴσασι αντί του οἶδασι [Λκ. 11, 44] και το εἶπεν δὲ ὁ δεῖνα). Αποφεύγει σκόπιμα τις αραμαϊκές φράσεις, που χρησιμοποιεί ο Μκ. (**κύριε** αντί **ραββουνί** Λκ. 18, 41/Μκ. 10, 51· **επιστάτης** αντί **ραββί** Λκ. 9, 33 //Μκ. 9, 5· **πατήρ** αντί **αββά** ο **πατήρ** Λκ. 22, 42// Μκ. 14, 36· **ζηλωτής** αντί **Καναταίος** Λκ. 6, 15// Μκ. 3, 18), ενώ χρησιμοποιεί και τυποποιημένες εκφράσεις από τον εθνικό χώρο (Λκ. 16, 3· Πρ. 4, 19· 5, 29· 17, 28· 20, 35· 26, 14)³⁷. Αντικαθιστά τα απλά ρήματα με σύνθετα (π.χ. **ἀνακράζειν** αντί **κράζειν** στο Λκ. 8, 28) ενώ αντί της απλής παράταξης προτιμά μεγάλες περιόδους και προτάσεις με μετοχές ή συνδέει τις προτάσεις με τα μόρια **δέ, γάρ, οὖν** (6, 6-11). Χρησιμοποιεί μερικές φορές την **ευκτική** (1, 29. 38. 62· 6, 11· 9, 46), το **εἶναι τι + δοτική** για να δηλώσει την κατοχή (2, 7· 7, 41), το ἤρξατο+απαρέμφατο, τις μετοχές **ἀναστάς, ἐρχόμενος, καθίσας, πορευόμενος** (που δηλώνουν ανάγλυφα την κίνηση), το **πᾶς** (για να εξάρει την οικουμενικότητα της ιεραποστολής), την αόριστη αντωνυμία **τίς** και την πρόθεση **σύν**. Από τους 151 ιστορικούς ενεστώτες του Μκ., που μαρτυρούν ύφος απλό και λαϊκό, έναν μόνον συναντούμε στον Λκ (8, 49)³⁸. Στο Πρ. 8, 30 χρησιμοποιεί την παρονομασία: **Ἄρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;** (πρβλ. στο Πρ. 21, 11 το γνωστό στην ελληνική φιλολογία **λιμοὶ και λοιμοὶ**, στο Πρ. 21, 39 το σχῆμα της λιτότητας, ενώ στο Λκ. 19, 48 λατινισμό: **ὁ λαὸς γὰρ ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων**³⁹.

Αξιοσημείωτο είναι, επιπλέον, το γεγονός ότι ενώ στον Πρόλογο χρησιμοποιεί άριστα ελληνικά, στην αμέσως επόμενη ενότητα όπου περιγράφονται με παράλληλες σκηνές τα Γενέθλια του Ιωάννη του Βαπτιστή και του Ιησού, η γλώσσα γίνεται **βιβλική**, όμοια με εκείνη των Ο' (και ἐγένετο, και ἰδού, ἐνώπιον), όχι απλώς ένεκα σεβασμού του Ευαγγελιστή στις

³⁶ Πρβλ. Κ. Παπαδημητρίου, *Η χρήση της Κοινής από τον ευαγγελιστή Λουκά. Μία άδηλη ταυτότητα. Συμβολή στο ζήτημα του συγγραφέα της προς Εβραίους*, Θεσσαλονίκη 2003. J.M. Watt, *Code-Switching in Luke and Acts*, New York...: Lang 1997.

³⁷ Τα παράλληλά τους στην ελληνική γραμματεία βλ. M. Reiser, *Sprache und Literarische Formen des Neuen Testaments*, Paderborn...; Schönningh 2001 54-55. Ο ίδιος επισημαίνει ότι σε άλλα χωρία ο Λουκάς συνδυάζει μοναδικά ελληνικές με εκφράσεις των Ο' (π.χ. Πρ. 4, 32: καρδιά και ψυχή μία).

³⁸ Καραβιδοπούλου, *Εισαγωγή* 170.

³⁹ Περισσότερες γλωσσικές παρατηρήσεις βλ. Βούλγαρη, *Εισαγωγή Α'* 220-221.

πηγές του, αλλά προκειμένου, ίσως, η *Διήγησή* του να συνδεθεί θεολογικά και γλωσσικά με την ιστορία ολόκληρης της Α.Γ. Σημειωτικότερο είναι και το ύφος το πρώτο μέρος των Πρ. το οποίο εκτυλίσσεται στην Ανατολή (κεφ. 1-15). Το φαινόμενο αυτό έχει αποδοθεί είτε στις πηγές είτε στην τεχνική του Λουκά. Στα ελληνορωμαϊκά χρόνια, όταν και ήταν διαδεδομένος ο αρχαϊσμός, διά της *προσωποποιίας* προσαρμοζόταν το ύφος στους χαρακτήρες και στις συνθήκες δράσης τους.

Ο Λουκάς συνθέτει μεγάλες ενότητες με εισαγωγικούς και επιλογικούς στίχους (4, 16-30). Αρέσκεται ιδιαίτερος στην καταγραφή **προγραμματικών προφητειών** (Λκ. 2, 34 4, 18-21 Πρ. 1, 7-8). Χαρακτηριστική επίσης είναι η τοποθέτηση στο κέντρο των δύο έργων του κεφαλαίων με στρατηγική σημασία (της Μεταμόρφωσης και της Παραβολής του Ασώτου στο *Ευαγγέλιο* και της μεταστροφής του Κορνηλίου και της Αποστολικής Συνόδου των Ιεροσολύμων στις *Πράξεις* Λκ. 9, 28-36 15, 11-32 Πρ. 10 15, 1-35). Επίσης όπως επισημαίνει η Κ. Παπαδημητρίου⁴⁰, *συντέμνει το λόγο του και από μία ομάδα περιστατικών επιλέγει ένα στο οποίο συναρθρώνει όλα τα ενδιαφέροντα στοιχεία*. Παρά ταύτα, για θεολογικούς σκοπούς (ιεραποστολή των εθνών) αφηγείται τρεις φορές το όραμα του Π. στις πύλες της Δαμασκού. Συνδυάζει επιπλέον αφηγήσεις όπου πρωταγωνιστούν άνδρες με άλλες όπου προβάλλουν γυναίκες (Παραβολή απολωλότες προβάτου + δραχμής Λκ. 15)⁴¹. Έντεχνη είναι και η χρήση του **δραματικού τριγώνου** στις παραβολές. Δύο αντίθετοι χαρακτήρες προβάλλουν και συσχετίζονται με ένα τρίτο πρόσωπο (πρεσβύτερος+άσωτος// πατέρα). Επίσης σε άλλες παραβολές προβάλλεται καταρχάς ένας χαρακτήρας με κοινωνικό και θρησκευτικό κύρος και κατόπιν ο αντίθετος. Στο τέλος της παραβολής η αξιολόγηση αντιστρέφεται (Φαρισαίος + τελώνης). Επιπλέον οι ανθρώπινες στιγμές των πρωταγωνιστών περιγράφονται με ιδιαίτερη λεπτομέρεια (πρβλ. τις αντιδράσεις της Θεοτόκου στα κεφ. 1-2, τον ιδρώτα της αγωνίας του Ιησού με τους θρόμβους αίματος στη Γεθσημανή [22, 44], αλλά και τη συνομιλία του με τους μαθητές καθ' οδόν προς Εμμαούς [24, 13-32]). Με ιδιαίτερη χάρη (η οποία ίσως προκαλεί και την ψυχαγωγία του αναγνώστη⁴²) αποτυπώνονται οι αντιδράσεις της μικρής Ρόδης, η οποία αφήνει εκτεθειμένο τον δραπέτη Πέτρο, να αναμένει στη θύρα (Πρ. 12, 14-17) ή των αποστόλων Βαρνάβα και Παύλου (14, 12-14), οι οποίοι *ενεοί* θεωρούν ξαφνικά τους Λυκαονείς να τους αποθεώνουν σε μία αλλόκοτη γλώσσα. Χαρακτηριστικό είναι, επίσης, το

⁴⁰ Η Ρητορική Ανάλυση της Γραφής. *Γλώσσα και Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης*. Γλωσσολογικές και θεολογικές ερμηνευτικές Δοκιμές, Θεσσαλονίκη: University Studio Press 2004 79-153, 115.

⁴¹ A. Dauer, *Beobachtungen zur literarischen Arbeitstechnik des Lukas*, BBB 79, Frankfurt 1990. Ο Wolter, *Lukasevangelium* 20-21, παραθέτει λεπτομερείς πίνακες με εκείνες τις προφητείες που πραγματοποιούνται εντός της αφήγησης, ανάκληση γεγονότων που έχουν ήδη γίνει αντικείμενο εξιστόρησης ή προηγούνται αυτής, με διηγήσεις που εκτυλίσσονται παράλληλα σε δύο τόπους (π.χ. Καπερναούμ+Ναΐν 7, 1-10/11-50), που πρωταγωνιστούν ζευγάρια (Συμεών-Άννα 2, 25-38· Εκατόνταρχος-χήρα 7, 1-16· ανασταίνονται ο μοναχογιός μιας μητέρας και η μοναχοκόρη ενός πατέρα 7, 11-8, 56), και δύο παραδείγματα να διαφωτίζουν την ίδια ιδέα (π.χ. 4, 25-27· 6, 44 11, 31-32). Χρησιμοποιεί επίσης την κυκλική επικεντρική δομή (α/β/...κ/... β/α) σε περικοπές όπως 4, 16δ-20· 10, 25-37β 23, 1-5.

⁴² Ο R.I. Pervo, *Profit with Delight, The Literary Genre of the Acts of the Apostles*, Philadelphia: Fortress 1987, υποστήριξε ότι πρόκειται για μια **ιστορική νουβέλα**. Απαριθμεί τριαντατρία επεισόδια με φυλακίσεις, περιπετειώδεις και θαυμαστές αποδράσεις, μαρτύρια, δίκες ναυάγια, αλλά και τη χρήση ειρωνείας και εμπαιγμού. Ως παράδειγμα κομίζει την *Καλιρρόη* της οποίας η συγγραφή τοποθετείται μεταξύ 25 π.Χ. και 50 μ.Χ. Το σκηνικό εντοπίζεται στην ανατολική Μεσόγειο (Μίλητος) και εμπεριέχει ιστορικές λεπτομέρειες, θαλάσσια ταξίδια και ναυάγιο, επίσκεψη στην Αθήνα, Ομιλίες, απροσδόκητες αποδράσεις, σωτηρία την τελευταία στιγμή, δίκες, αλλά και δικαίωση μπροστά στον Κριτή. Κυριαρχεί, βέβαια, το ερωτικό στοιχείο, αλλά εμπεριέχει και ηθικά διδάγματα όπως επιβράβευση πιστότητας και τιμιότητας.

δραματικό επεισοδιακό, επικό ύφος με το οποίο παρουσιάζει να εξελίσσονται διάφορα κομβικά, για τη ζωή του Ιησού και της Εκκλησίας γεγονότα και ιδιαίτερος η Οδύσσεια/Αινειάδα⁴³ του Παύλου από την Τρωάδα-«Τροία» διά της Ιερουσαλήμ στη Ρώμη, μέσω διωγμών, φυλακίσεων και ναυαγίων. Η Οδύσσεια αυτή με την εκπληκτική εναλλαγή συναισθημάτων, αντιστοιχεί στο Οδοιπορικό του Ιησού προς το Πάθος, το οποίο, επίσης, καταλαμβάνει το 1/3 του Ευαγγελίου και έχει κυκλική επικεντρική δομή. Δεν είναι τελικά συμπτωματικό, ότι οι περισσότερες χριστολογικές και ιδίως θεομητορικές εορτές του χρόνου είναι εμπνευσμένες από την πέννα του «ζωγράφου» (κατά την παράδοση) Λουκά⁴⁴.

δ. Συγγραφέας, Τόπος Χρόνος και Παραληπτες

Το όνομα **Λουκάς**⁴⁵, δεν απαντά στην κλασική γραμματεία. Προέρχεται από σύντμηση του ονόματος *Λουκανός* ή *Λουκάνιος* ή *Λούκιος* (Lucanus, Lucanius, Lucius < lux < φως). Ο Ευαγγελιστής μάλλον δε σχετίζεται με τον Λούκιο από την αφρικανική Κυρήνη, ο οποίος μνημονεύεται στις ίδιες τις Πρ. χωρίς να ταυτίζεται με αυτόν ο συγγραφέας (Πρ. 13, 1· Ρωμ. 16, 21⁴⁶. πρβλ. Ωριγένης PG. 14.1288C)⁴⁷. Την καταγωγή του από την Αντιόχεια, εκτός του προαναφερθέντος Προλόγου, επιβεβαιώνουν επίσης οι Ευσέβιος (E.I. 3.4.6) και Ιερώνυμος (Vir. Ill. 7)⁴⁸. Σύγχρονοι Ερμηνευτές θεωρούν ότι ο Λουκάς ήταν Μακεδόνας καταγόμενος από τους Φιλίππους⁴⁹.

Στις επιστολές του Παύλου ο Λουκάς μνημονεύεται στα εξής χωρία: Φιλήμ. 23-24 (Ἀσπάζονται σε Ἐπαφρᾶς ὁ συναιχμάλωτός μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Μᾶρκος, Ἀρίσταρχος, Δημᾶς,

⁴³ Πρβλ. M.P. Bonz, *The Past as Legacy: Luke-Acts and Ancient Epic*, Minneapolis: Fortress 2000.

⁴⁴ Η πληροφορία περί της αγιογραφίσεως εικόνων της Θεοτόκου προέρχεται από τον Θεόδωρο Αναγνώστη 530 μ.Χ. Συμπίπτει όμως περί τούτου η δυτική με την ελληνική παράδοση. Βλ. Παναγοπούλου, *Εισαγωγή* 105. Ο Β. Ιωαννίδης συμφωνεί με την άποψη του G. Ricciotti, 'ότι η εικόνα της μητέρας του Ιησού, ζωγραφίστηκε από τον κάλαμο, όχι από τον χρωστήρα του Λουκά, στην περιγραφή της παιδικής ηλικίας του Ιησού, που αναπτύσσεται κάτω από το βλέμμα της μητέρας του'. Βλ. *Εισαγωγή* 98. Εικόνες, τις οποίες «ιστόρησε ο ίδιος», σώζονται σύμφωνα με την εκκλησιαστική παράδοση μέχρι σήμερα. Από τις τρεις εικόνες η μία βρίσκεται στην μονή του Μεγ. Σπηλαίου, η δεύτερη βρίσκεται στην ρωσική πόλη Βιλίνα και η τρίτη βρίσκεται στην μονή Κύκκου της Κύπρου. Βλ. Γ. Αντουράκη, *Χριστιανική Αρχαιολογία και Επιγραφική, Τόμος Β' Εκκλησιαστική Ζωγραφική*, Αθήνα 1997, 383. Μ. Ι. Καζαμία, *Ζωγραφίζοντας την Παναγία, Το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο. Προβλήματα Φιλολογικά... Εισηγήσεις I' Συνάξεως*, 165-201.

⁴⁵ Τα ονόματα σε -ας είναι συνήθως ονόματα δούλων. Δούλοι ήταν και οι διάσημοι γιατροί Ναντίσιος του Ιουλίου Καίσαρα και Μούσα του Αυγούστου.

⁴⁶ Ἀσπάζονται ἡμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου, **καὶ Λούκιος** καὶ Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος οἱ συγγενεῖς μου.

⁴⁷ Σύμφωνα με τον Ιερώνυμο (Vir. Ill. 7) ο Λουκάς ταυτίζεται με τον ανώνυμο αδελφό που αποστέλλεται με τον Τίτο στην Κόρινθο. Σύμφωνα με τον Γρηγόριο τον Μεγάλο (590-604 μ.Χ.) και την υμνολογία της ορθόδοξης Εκκλησίας (Ε' Εωθινό-Δοξαστικό), ο Λουκάς, που τιμάται στις 18 Οκτωβρίου, ήταν ο ένας από τους δύο οδοιπόρους προς Εμμαούς που συνάντησαν τον αναστημένο Κύριο, κάτι όμως το οποίο αποκλείει ο ίδιος στον Πρόλογο, αφού δεν κατατάσσει τον εαυτό του στους *αυτόπτες*. Σχετικά με αυτήν την παράδοση αλλά και το ότι ο Λουκάς ανήκει στους Εβδομήκοντα αποστόλους βλ. Βούλγαρη, *Εισαγωγή Α'* 234-235.

⁴⁸ Την αντιοχειανή προέλευση του Λουκά τεκμηριώνουν η εφθαρμένη γραφή του D στο 11, 28 (*συνεστραμμένων δὲ ἡμῶν*), αλλά και το ενδιαφέρον που δείχνει ο ίδιος ο Λουκάς στις Πρ. γι' αυτήν την πόλη. Μόνον για το Νικόλαο (έναν από τους επτά διακόνους), σημειώνει ότι πατρίδα του ήταν αυτή η τρίτη κατά σειρά μεγαλύτερη πόλη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ενώ στα Πρ. 11, 19 κ.ε. περιγράφει λεπτομερώς τα γεγονότα που συμβαίνουν σε αυτήν.

⁴⁹ Βλ. σχετικά M. Wolter, *Das Lukasevangelium*, Tübingen: Mohr 2008, 6. Ο Βούλγαρης, *Εισαγωγή Α'* 236, επικαλούμενος τον Σιώτη, εξαίρει την ιδιαίτερη σχέση του Λουκά με τους Φιλίππους και τους ρωμαίους αξιωματούχους αυτών (ανάμεσα σε αυτούς συγκαταλέγει και το Θεόφιλο) συνδέοντας με αυτό το γεγονός την καλή μεταχείριση του δέσμιου Π. στη Ρώμη (Φιλ. 1, 12-14 4, 22). Αυτός ενθάρρυνε τον Π. να κηρύξει το Ευαγγέλιο μέχρι τη Σπανία και ένεκα αυτού εισήλθε η πίστη στο περιβάλλον των ανακτόρων της Ρώμης.

Λουκάς, οί συνεργοί μου) Κολ. 4, 14 (ἀσπάζεται ὑμᾶς Λουκάς ὁ ἰατρός ὁ ἀγαπητὸς καὶ Δημᾶς), Β' Τιμ. 4, 11 (Λουκάς ἐστὶν ὁ μόνος μετ' ἐμοῦ. Μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ, ἔστιν γάρ μοι εὐχρηστος εἰς διακονίαν). Ὅπως αποδεικνύεται καὶ ἀπὸ το Κολ. 4, 10-11 (ὅπου μνημονεύεται ξεχωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τῆς περιτομῆς), ὁ Λουκάς εἶναι ὁ μοναδικὸς Εὐαγγελιστὴς, ὁ ὁποῖος μᾶλλον υπῆρξε **εθνικός**⁵⁰ καὶ ἐξαιρέσει ἴσως τοῦ Ἀπολλῶ, ἦταν ὁ μόνος μετὰ τῶν πρώτων κηρύκων, ὁ ὁποῖος ὡς ἰατρός εἶχε **επιστημονικὴ παιδεία**. Ὁ Hobart⁵¹ τεκμηριώσε τὴν ἰατρικὴ ἰδιότητα τοῦ Λουκά στὴν ἐνημέρωση ποῦ ἐπιδεικνύει στα ἔργα τοῦ ἀναφορικὰ με ἰατρικὰ θέματα (πρβλ. παραβολὴ καλοῦ Σαμαρείτη, τὴν θεραπεία τοῦ χωλοῦ στο Πρ. 3, 7 κ.ε. τοὺς ὄρους καθῆψεν/ θηρίον/ θέρμη στο Πρ. 28, 3), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅτι υπερασπίζεται τὴν ὑπόληψη τῶν συναδέλφων τοῦ ἰατρῶν ἀπαλείφοντας τὴν σημεῖωση τοῦ Μάρκου (καὶ πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ πολλῶν ἰατρῶν καὶ δαπανήσασα τὰ παρ' αὐτῆς πάντα καὶ μηδὲν ὠφελῆθεισα ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ χεῖρον ἔλθοῦσα 5, 26 πρβλ. Λκ. 8, 46)⁵². Ἡ σύγχρονη Ἔρευνα, ὁμῶς, ἀντιτάσσει ὅτι παρόμοια γνῶση ἰατρικῶν θεμάτων ἀπαντᾶ καὶ σε συγγραφεῖς τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς περιόδου οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι ἰατροί. Ἐπιπλέον ὁ Λουκάς ἐπιδεικνύει ἀκρίβεια καὶ στὴν ορολογία, ἡ ὁποία ἀφορᾶ στο δίκαιο, τὴ ναυτιλία, τοὺς θεσμοὺς ἐκάστης πόλεως⁵³. Πρόσφατα ἡ L.C.A. Alexander⁵⁴ ἐπεσήμανε ὅτι ὁ Πρόλογος τοῦ Λκ. ὁμοιάζει με προοίμια ἐπιστημονικῶν καὶ μάλιστα ἰατρικῶν ἔργων. Σε κάθε περίπτωση ἀποδεικνύει ὁ Πρόλογος, ὅπως ἤδη διαπιστώσαμε, ὅτι ὁ συγγραφέας γνωρίζει τοὺς κανόνες τῆς ἱστοριογραφίας καὶ τῆς ρητορικής. Ἐπιπλέον ἀπὸ τὴν οικειότητα ποῦ ἔχει με τὴ γλῶσσα τῶν Ὁ συμπεραίνουμε ὅτι μᾶλλον προτοῦ μνηθεῖ στον Χριστιανισμό, εἶχε φοιτήσει στον Ἰουδαϊσμό.

⁵⁰ Τὴν ἐθνικὴ προέλευση τοῦ Λουκά τεκμηριώνουν οἱ περισσότεροὶ ἐρμηνευτὲς στὴν ἐλλιπὴ γνῶση τῆς γεωγραφίας τῆς Παλαιστίνης καὶ στο μὴ ἐνδιαφέρον σε θέματα λατρευτικῆς καθαρότητας (ἀπουσία τοῦ Μκ. 7, 1-13) ἀλλὰ καὶ στον ἐξιλασμό.

⁵¹ βλ. K. Hobart, *The Medical Language of St. Luke*, Dublin 1882. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἀνῆρσε ὁ H. J. Cadbury, *Style and Literary Method of Luke*, 1920.

⁵² O.J. Holzner, (*Παῦλος*, Μετάφρασις ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Ἱερωνύμου, Ἀθήναι 1973, 169-171) σημειώνει ὅτι οἱ ἐξαιρετικὲς ναυτικὲς γνῶσεις τοῦ Λουκά ἐπιτρέπουν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ γεννήθηκε σε Λιμάνι ἢ εἶχε ταξιδέψει πολὺ, ὅπως συνήθως οἱ Ἕλληνες ἰατροί. Ὑποθέτει ὅτι ὁ Λουκάς εἶχε τὸ ἰατεῖο τοῦ σε Λιμάνια, ὅπως ἡ Τρώας. Ἡ μία εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας, σύμφωνα με τὸν ἴδιο, ζωγραφίσθηκε ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ Παύλου στὶς ἐπιστολές τοῦ καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὸ ἡσυχὸ καὶ σταθερὸ χεῖρ τοῦ χειροῦργου, ποῦ χειριζόταν με τὴν ἴδια ευκολία καὶ τὸ νυστέρι καὶ τὴν γραφίδα. Ἡ Ἀνατολή καὶ ἡ Ἑλλάς ἔδωσαν τὰ δύο καλύτερα δῶρα τοῦ: τὸ βάθος καὶ τὴν φλόγα τοῦ προφητικῶ οραματισμοῦ τοῦ Παύλου, καὶ τὴν σαφήνεια καὶ τὴν χάρη τῆς σκέψεως τοῦ Λουκά.

⁵³ Εἶναι ἐντυπωσιακὸ ὅτι ἀρχαιολογικὰ ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἀναφορές τοῦ Λκ. σε 32 χώρες, 54 πόλεις καὶ 9 νησιά στα δύο ἔργα τοῦ δὲν ἐμπεριέχουν κανένα λάθος. Προκειμένου να φανεῖ ἡ ἀκρίβεια τῶν δεδομένων τοῦ Λκ., ἐντυπωσιακὸ εἶναι τὸ ἐξῆς παράδειγμα: Ὁ Λκ. σημειώνει ὀρθὰ *Ἀντιόχεια τὴν Πισιδίαν* καὶ ὄχι *Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας*, διότι ἡ Ἀντιόχεια ἦταν πόλις τῆς Φρυγίας ποῦ διοικητικῶς ἀνῆκε στὴν Γαλατία καὶ βρισκόταν στο μέρος ἐκεῖνο ποῦ λαϊκὰ ἀποκαλεῖτο Πισιδία. Ἐπιπλέον ἀναφέρεται με ἀκρίβεια στοὺς τοπικοὺς θεσμοὺς. Στους Φίλιππους μνημονεύει τοὺς *στρατηγούς* (16, 20), στὴ Θεσσαλονίκη τοὺς *πολιτάρχες*, στὴν Ἀθήνα τὸν Ἄρειο Πάγο (17, 19) καὶ στὴν Κόρινθο τὸν ἀνθύπατο Γαλλίωνα (18, 12 πρβλ. 13, 7-8). Κάποια χρονολογικὰ λάθη ἐπισημαίνει ὁ Βούλγαρος, *Εἰσαγωγή Α' 332*, ποῦ τα ἀποδίδει ὄχι στὴν ἀβελτηρία τοῦ συγγραφέα ἀλλὰ στὴν κατάσταση τῶν πηγῶν τοῦ.

⁵⁴ *The Preface to Luke's Gospel: Literary Convention and Social Context in Luke 1.1-4 and Acts 1.1*. Cambridge: Cambridge University Press 1977. Ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν ἰατρικὴ ορολογία τοῦ Λουκά βλ. Π.Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὸ Κατὰ Λουκάν Εὐαγγέλιον*, Ἀθήναι: Σωτήρ 1983, 11-12. Παρατηρεῖται ἀντιστοιχία με τὸν πρόλογο τῆς πραγματείας *Περὶ ἀρχαίας Ἰατρικής*, ποῦ ἀποδίδεται στον Ἱπποκράτη (460-350 π.Χ.), τοῦ ἰατροῦ Διοκλῆ ἀπὸ τὴν Κάρυστο (4^{ος} αἰ. π.Χ.), Διοσκουρίδου Πεδακίου (σύγχρονου τοῦ Λουκά) καὶ τοῦ Γαληνοῦ ἀπὸ τὴν Πέργαμο (2^{ος} αἰ. μ.Χ.).

Επιπλέον από τον Πρόλογο του έργου του, εξάγουμε το συμπέρασμα ότι ο Λουκάς δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυς του Ι. Χριστού, αλλά ανήκε στη δεύτερη γενιά των Χριστιανών. Την ιδιαίτερη σχέση του με τον Απόστολο των Εθνών, δεν τη συμπεραίνουμε μόνον από τα προαναφερθέντα παύλεια χωρία, αλλά και από τις *ἡμεῖς-περικοπές* των Πρ., εκεί δηλ. όπου ο συγγραφέας ομιλεί σε πρώτο πληθυντικό (16, 10-17-20, 5-21, 18). Από την πρώτη περικοπή συνάγεται ότι ο Λουκάς συνόδευσε τον Παύλο από την Τρωάδα στους Φιλίππους⁵⁵. Κατά το πρώτο κήρυγμα του Χριστιανισμού στην Ευρώπη, δεν συλλαμβάνεται μαζί με τον Π. και το Σίλα ίσως επειδή δεν ήταν Ιουδαίος (16, 19). Έξι χρόνια αργότερα, περί το 57 ή 58⁵⁶, διαρκούσης της τρίτης αποστολικής περιόδου του Παύλου, ο Λουκάς συναντάται με τον απόστολο των εθνών πάλι στους Φιλίππους και τον συνοδεύει μέχρι τα Ιεροσόλυμα. Κατόπιν συνοδεύει τον Απόστολο των Εθνών στο περιπετειώδες ταξίδι του από την Καισάρεια στο κέντρο της Αυτοκρατορίας, τη Ρώμη. Ως αγαπητός προσωπικός ιατρός και συνεργός του Παύλου (Κολ. 4, 14), βρίσκεται κοντά του κατά τις δύσκολες ώρες της πρώτης φυλάκισης – του κατ' οίκου περιορισμού του, περιποιούμενος τα στίγματα του Κυρίου Ιησού στο σώμα του (Παύλου), ίσως χωρίς να είναι ο ίδιος δέσμιος. Μάλιστα στη δεύτερη φυλάκιση του Π. είναι ο μοναδικός, ο οποίος τον συντροφεύει και τον ανακουφίζει από τον μόνιμο «σκόλωπα της σαρκός» του.

⁵⁵ Σημειωτέον ότι δε μνημονεύεται το όνομά του σε επιστολές της β' και γ' ιεραποστολικής περιόδου πριν τους Φιλίππους (Θεσσαλονικείς, Γαλάτας, Κορινθίους, Ρωμαίους).

⁵⁶ Στο διάστημα αυτό δεν είναι βέβαιο εάν απεστάλη για τη λογία με τον Τίτο στην Κόρινθο (Β' Κορ. 8, 18).

Ένεκα της απουσίας της θεολογίας του Αποστόλου των Εθνών και της μη συμφωνίας με τα χρονολογικά αλλά και άλλα δεδομένα που προκύπτουν από τις Επιστολές του (όπως αυτά που αφορούν στην Αποστολική Σύνοδο Πρ. 15 και Γαλ. 2, 6-10), πολλοί αμφισβήτησαν ότι ένας συνοδός του Παύλου, όπως ο Λουκάς, έγραψε το Ευαγγέλιο. Ο Ph. Vielhauer⁵⁷ μάλιστα επισημαίνει ότι όσον αφορά στη χριστολογία ο Λκ. είναι προπαύλειος, ενώ στα υπόλοιπα στοιχεία (θεολογία, εσχατολογία) μεταπαύλειος. Η θέση αυτή οφείλεται στην προκατάληψη πολλών, Γερμανών κυρίως, ερμηνευτών ότι η διδασκαλία περί δικαιοσύνης διά μόνης της χάριτος⁵⁸ αποτέλεσε τον μοναδικό πυρήνα του κηρύγματος του Παύλου.

Μεταξύ, όμως, του Παύλου και των έργων του Λουκά υπάρχουν 175 κοινές λέξεις και αρκετές εκφράσεις, πράγμα το οποίο δε συμβαίνει με κανένα άλλο Ευαγγέλιο. Αρκετές βασικές θεολογικές ιδέες επίσης είναι κοινές (η ενέργεια του Αγ. Πνεύματος, η κατά χάριν εκλογή, η καθολικότητα/οικουμενικότητα της σωτηρίας), ενώ και στους δύο συγγραφείς δε βλασφημείται η ρωμαϊκή εξουσία. Παράλληλα είναι φυσικό το έργο του Λουκά, να μην αποτελεί «αντιγραφή» των έργων του Παύλου, καθώς ο Έλληνας ιατρός αντιμετωπίζει άλλες προκλήσεις εντός και εκτός της Εκκλησίας (πρώιμος γνωστικισμός), συγγράφει το έργο του με διαφορετικό σκοπό από εκείνον των Επιστολών, ενώ, αν και συνοδός του Αποστόλου των Εθνών, διατήρησε την έντονη προσωπικότητα και τη θεολογική του αυτοτέλεια, στοιχεία τα οποία διαμορφώθηκαν πιθανότατα στη μήτρα της συναγωγής ελληνιστών Ιουδαίων στην Αντιόχεια.

Συνοψίζοντας τις μαρτυρίες που έχουμε περί του προσώπου του Λουκά καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα: α) Εξ επαγγέλματος δεν είναι ένας ιστορικός ο οποίος συγγράφει μία *Αρχαιολογία* υπό την αιγίδα κάποιου *Μαικήνα* (όπως ο Πολύβιος, ο Ιώσηπος) αλλά ιατρός με έντονα θεολογικά και κοινωνικά ενδιαφέροντα. Το στοιχείο, το οποίο προφανώς τον γοήτευσε στο Χριστιανισμό ήταν ότι αυτή η σταυροαναστάσιμη *Οδός* (όπως κατονομάζεται ο Χριστιανισμός στα Πρ. 19, 23-24, 22) προσφέρει μέσω της *μετάνοιας και της άφεσης των αμαρτιών* που χορηγούν τα μυστήρια του Βαπτίσματος και της Ευχαριστίας, πραγματική (και όχι εφήμερη) *σωτηρία* από το τρίπτυχο *πόνος-ενοχές-θάνατος*, το οποίο καταδυνάστευε τους *κοσμοπολίτες* της ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. β) Λόγω επαγγέλματος και της παιδείας που αυτό απαιτεί, ο μόνος Έλληνας συγγραφέας της Κ.Δ., είναι ίσως ταυτόχρονα ο μόνος από τους υπόλοιπους οκτώ, ο οποίος κοινωνιολογικά δεν συγκαταλέγεται στα κατώτερα στρώματα της ρωμαϊκής πυραμίδας, αλλά διαθέτει κύρος, υπόληψη και ισχύ⁵⁹. Ταυτόχρονα όμως δεν «ανήκει» (ούτε κυριολεκτικά ούτε μεταφορικά) στους ισχυρούς της ρωμαϊκής κοινωνίας (όπως συμβαίνει για παράδειγμα με τον Τάκιτο), στο 2% δηλ. του συνολικού πληθυσμού, το οποίο μέσω της φορολογίας και της εκμετάλλευσης απομυζούσε τη μεγάλη πλειονότητα, την οποία και αποκοίμιζε με άρτο και θεάματα. γ) Είναι ένας αυθεντικός *κοσμοπολίτης*, αφού άμεσα ή έμμεσα συνδέεται με την Αντιόχεια, την Τρωάδα, τους Φιλίππους, την Καισάρεια της Παλαιστίνης και την έδρα του Πλουτάρχου, τη Βοιωτία/Αχαΐα (πλησίον των Αθηνών), ενώ δε διστάζει να συνοδεύσει τον Παύλο σε ένα υπερπόντιο

⁵⁷ Zum Paulinismus der Apostelgeschichte, *Aufsätze zum Neuen Testament*, TB 31, München 1965 9-27, εδώ 26.

⁵⁸ Απηχείται στο Πρ. 13, 38.

⁵⁹ Ο Horsley, *Η Ελληνική της Καινής Διαθήκης 236-237*, αποδεικνύει βάσει επιγραφών ότι στην πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο οι πόλεις αναζητούσαν δραστήρια να ελκύσουν για παραμονή ανθρώπους ανωτέρας μορφώσεως: γιατρούς, δασκάλους και ρήτορες.

περιπετειώδες ταξίδι στη Ρώμη. Η παρουσία του αγκαλιάζει, συνεπώς, όλη την περιφέρεια της ανατολικής Μεσογείου. Διαθέτει έτσι το προνόμιο και να περιγράφει γεγονότα τα οποία έζησε⁶⁰ και να έχει προσεγγίσει με τη μέθοδο της αυτοψίας πολλά από εκείνα που μόνος από τους συγγραφείς της Κ.Δ. περιγράφει ιδίως στο βιβλίο των Πρ., όπου και ως συνοδός του Παύλου χρησιμοποιεί τις γνωστές *ἡμεῖς-περικοπές* (16, 10-17· 20, 6-16· 21, 1-15· 27, 1-28, 26).

Ως **τόπος συγγραφής** έχουν προταθεί η Ρώμη (με αφορμή την απότομη διακοπή της ιστορικής εκθέσεως των Πρ. στην πρώτη φυλάκιση του Π. και τη διάδοση που είχε το κείμενο αυτό στη Δύση), η Έφεσος (ένεκα της φιλολογικής εξάρτησης από το Κατά Ιωάννην κυρίως στην αφήγηση του Πάθους)⁶¹, η Καισάρεια, η Αχαΐα και μάλιστα η Βοιωτία. Η τελευταία μαρτυρείται από τον αντιμαρκιωνικό Πρόλογο. Η παραλληλότητα μεταξύ Α' Κλήμ. 5· 42 και του λουκάνειου έργου σε στοιχεία που αφορούν στην «εικόνα» του Παύλου και τα αξιώματα στην Εκκλησία συνηγορούν σύμφωνα με τον U. Schnelle⁶² στο γεγονός ότι το Λκ. όντως συνδέεται με την Αιώνια Πόλη. Δεν αποκλείεται το δίτομο έργο να συγγράφηκε στην Ελλάδα (όπως υποστηρίζει η αρχαία παράδοση) και να απευθύνθηκε καταρχάς στη Ρώμη.

Ως προς **το χρόνο** συγγραφής ο B. Reicke⁶³ επισημαίνει τα εξής: το απότομο τέλος των Πράξεων μπορεί να δικαιολογηθεί α) εάν ο Λουκάς δεν είχε ακόμη πληροφορηθεί το λιθοβολισμό του Ιακώβου του αδελφόθεου το 62 μ.Χ. και **το μαρτύριο του Παύλου το 64 μ.Χ.** β) Πολλά **σημαντικά γεγονότα της δεκαετίας του 60 μ.Χ.** αποσιωπώνται, όπως ο διωγμός του Νέρωνα (64 μ.Χ.), η άλωση της Ιερουσαλήμ (66-70 μ.Χ.), από ένα συγγραφέα, ο οποίος επαγγέλλεται ευθύς εξ αρχής ότι θα γράψει τα πάντα ακριβώς. Δε γίνεται καν υπαινιγμός όπως συμβαίνει στις Πρ. με την προφητεία του Αγάβου για τον λιμό επί Κλαυδίου (Πρ. 11, 27. 28· 21, 11). Δεν θα ήταν για τον Λουκά άραγε η καταστροφή του Ναού ένα σπουδαίο επιχείρημα για την καθολικότητα της σωτηρίας και την ανεπάρκεια του ιουδαϊκού Νόμου και του Ναού; γ) Χρησιμοποιούνται επίσης στο έργο του **αρχέγονοι χριστολογικοί τίτλοι και ονόματα της Πρώτης Εκκλησίας** (π.χ. *οδός*). Ίσως μάλιστα με το έργο του προς τον αξιωματούχο Θεόφιλο να προετοιμάζει το έδαφος για την απολογία και την αθώωση του Παύλου. δ) Εάν ο Λουκάς μνήθηκε στο Χριστιανισμό όταν ήταν ήδη ενήλικας, στα τέλη της δεκαετίας του 40, είναι φυσικότερο να συνέγραψε το έργο του το 60 και όχι το 80-90 μ.Χ. όπως οι περισσότεροι ερμηνευτές υποθέτουν. ε) Δε φαίνεται επίσης να έχει υπόψη του στις Πρ. το **Σώμα των παύλειων επιστολών**, το οποίο καταρτίστηκε στο β' ήμισυ του 1^{ου} αι. μ.Χ. Εάν αυτό συνέβαινε είναι σίγουρο ότι θα προσάρμοζε τα δεδομένα του β' τόμου του έργου του σε αυτά των Επιστολών ενός προσώπου, το οποίο στις Πρ. προβάλλει εφάμιλλο και ισάξιο του Κορυφαίου Πέτρου. Έτσι δε θα προέκυπταν διαφορές ως προς τις επισκέψεις του Π. στην Ιερουσαλήμ ή τη στάση του απέναντι στο Νόμο. Εάν ετοιμαζόταν να συγγράψει ο Λουκάς **και τρίτο λόγο** (όπως υποστήριξαν οι Spitta, Zahn, Ramsey, Knox) προφανώς θα τελείωνε τις Πρ. όπως και το Ευαγγέλιο με μια περίληψη των μελλόντων να επακολουθήσουν. Δεν μπορεί άλλωστε να μην ενδιαφερόταν ο Λουκάς για την έκβαση και την καταγραφή της τελευταίας, αφού αφιέρωσε το 1/3 (8 κεφάλαια) των Πράξεων στη σύλληψη, κατηγορία και δίκη του Παύλου. Την παραπάνω χρονολόγηση επιβεβαιώνει και ο Ευσέβιος (E.I. 2.22.6).

⁶⁰ Πρβλ. Ιώσ., Πόλ. 1.5.

⁶¹ Καραβιδοπούλου, *Εισαγωγή* 167.

⁶² *Einleitung* 286-287.

⁶³ *The Roots of the Synoptic Gospels*, 1986. Βλ. Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Πράξεις των Αποστόλων*, Αθήναι: Σωτήρ 1977, 38-39.

Πρέπει συνεπώς οι Πρ., σύμφωνα με τον B. Reicke, να γράφτηκαν το 62 μ.Χ. προτού να ολοκληρωθεί η δίκη του Παύλου από τους Ρωμαίους. Το Ευαγγέλιο είτε γράφτηκε συγχρόνως (κάτι που είναι και το πιθανότερο εάν κανείς λάβει υπόψη του τις δομικές παραλληλότητες των δύο έργων) είτε λίγο νωρίτερα το 60 μ.Χ. Σίγουρα γράφτηκαν σε δύο ξεχωριστά ειλητάρια, καθώς το μέγιστο μήκος του παπύρου ήταν εννέα μέτρα, γι' αυτό και στην Εισαγωγή των Πρ. επαναλαμβάνεται η Ανάληψη, με την οποία κατακλείεται το Ευαγγέλιο.

Θεωρώ ότι το δίτομο έργο του Λουκά μάλλον γράφτηκε τα πρώτα έτη της βασιλείας του Δομιτιανού (81-96 μ.Χ.), πριν δηλ. η θεοποίηση του προσώπου του Καίσαρα προκαλέσει ισχυρή αντίδραση προς τη ρωμαϊκή εξουσία, όπως αυτή που αποτυπώνεται απέναντι στο Θηρίο στο βιβλίο της Αποκαλύψεως (κεφ. 13 και 17). Επίσης όντως ο Λουκάς δε φαίνεται να έχει υπόψιν μια καθιερωμένη Συλλογή (Corpus) των επιστολών του Π. καθώς σε αυτήν την περίπτωση θα διασταύρωνε και θα εναρμόνιζε κάποια δεδομένα του έργου του με τις πληροφορίες που αυτές δίνουν. Επιπλέον δεν έχει προκύψει ακόμη το πρόβλημα με την ιεραρχική οργάνωση της Εκκλησίας, όπως αυτό που απασχολεί τον θεοφόρο Ιγνάτιο στα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ. Η μη μνεία του μαρτυρίου του Παύλου στο τέλος των Πρ. πρέπει να παραλληλιστεί με τη μη μνεία εμφάνισης του αναστημένου Ιησού στον επίσης «ανοικτό» επίλογο του Μκ. Οφείλεται σε θεολογική σκοπιμότητα του Έλληνα συγγραφέα, ο οποίος θέλει με τον τρόπο αυτό να δηλώσει ότι η πορεία του κηρύγματος του Χριστού έχει ένα ατελές τέλος. Αφενός φθάνει μετά από Οδύσσεια στον «ομφαλό της γης», αφετέρου συνεχίζει την πορεία του *έως εσχάτου της γης*. Προφανώς με τον όρο εννοούνται οι Ηράκλειες Στήλες, το Γιβραλτάρ στο άκρο της Ισπανίας. Το κήρυγμα της **βασιλείας του Θεού και η διδασκαλία των περι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ** συνεχίζει να ενεργεί μέσω του Αγ. Πνεύματος αλλά και του πνεύματος του Παύλου στο ιστορικό παρόν και στα έθνη *ἀκωλύτως*. Είναι εξόχως χαρακτηριστικό ότι αιώνες πριν την καθιέρωση της αφηγηματολογικής Κριτικής⁶⁴, ο Ι. Χρυσόστομος τονίζει τα εξής σχετικά με τον Επίλογο των Πρ.: *Μέχρι τούτων τὸν λόγον ἴστησιν ὁ συγγραφεὺς, καὶ ἀφήσῃ διψῶντα τὸν ἀκροατὴν, ὥστε τὸ λοιπὸν ἀφ' ἑαυτοῦ συλλογίζεσθαι. Τοῦτο καὶ οἱ ἔξω ποιοῦσιν· τὸ γὰρ πάντα εἰδέναι, νωθῆ ποιεῖ καὶ ἐκλελυμένον. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, καὶ οἷα τὰ μετὰ ταῦτα, οὐ λέγει, περιττὸν ὅσον πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας τοῖς συγγραφεῖσιν ἠγούμενος, καὶ ἀπὸ τούτων μανθάνοντας τὸ προστιθέναι τῷ λόγῳ· πάντως γὰρ οἷα τὰ πρότερα, τοιαῦτα ἔσχε καὶ τὰ μετὰ τοῦτο. Ἄκουε δὲ καὶ οἷα μετὰ ταῦτα γράφων Πρὸς Ρωμαίους, φησὶν, «Ὡς ἂν πορευώμαι εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς» (PG. 60.382).*

⁶⁴ Οι ερευνητές υπέθεσαν ότι η μη καταγραφή του τέλους του Π. οφείλεται σε παράγοντες όπως η μη επάρκεια παπύρου, η μη αυτοψία των γεγονότων που επακολούθησαν της διετούς κράτησης, ο μη βιογραφικός χαρακτήρας των Πρ., η έμφαση στην εισαγωγική προφητεία του Αναστάσιου για κήρυγμα μέχρι τις εσχαιές της γης, το ότι η καταδίκη και ο αποκεφαλισμός του Π. από τον Καίσαρα θα αμαύρωνε την εικόνα του Χριστιανισμού στο πλαίσιο της Pax Augusta. Σύνοψη αυτών βλ. P.Dominic Mendonca, *Shipwreck and Providence. The Mission Programme of Acts 27-28*, (Dissertation) München 2004. http://edoc.ub.uni-muenchen.de/6517/1/Mendonca_Dominic.pdf, 337 κε.

Οι Πρ. μάλλον γράφτηκαν μαζί με το *Κατά Λουκάν*, έστω και αν όντως αποτελούν ξεχωριστό έργο⁶⁵ που γράφτηκε μετά το *Ευαγγέλιο*, καθώς α) ο Πρόλογος του Ευαγγελίου, όπως ήδη σημειώθηκε, «έχει υπόψιν» του και τις Πρ., β) ο συγγραφέας σκοπίμως παραλείπει κάποια σημεία του *Κατά Μάρκον*, τα οποία και μνημονεύει αργότερα στον δεύτερο τόμο του έργου. Έτσι η κατηγορία των Ιουδαίων εναντίον του Ιησού ότι θα καταλύσει το Ναό (Μκ. 14, 56-59) αποδίδεται στο έργο του Λουκά στον Στέφανο (Πρ. 6, 11-14). Το κρίσιμο θέμα της διάκρισης καθαρού και ακαθάρτου που συνδεόταν με τις κοινές τράπεζες εθνικών και Ιουδαίων (Μκ. 7, 1-23) θίγεται στο Πρ. 10, 1- 11, 18 με τη διπλή καταγραφή του ίδιου οράματος από τον Πέτρο. Ο Επίλογος του Ακ. συνδέεται αρμονικά με τα Πρ. 1-2 (πρβλ. επίσης Ακ. 24, 46-47//Πρ. 26, 23).

Μία επιπλέον πρωτοτυπία και έναντι των Ευαγγελίων αλλά και των ιστορικών έργων είναι ότι ο Λουκάς απευθύνεται σε συγκεκριμένο πρόσωπο⁶⁶. Ο παραλήπτης μάλιστα του έργου του **Θεόφιλος** χαρακτηρίζεται ως *κράτιστος*. Ήταν συνεπώς πιθανότατα Ρωμαίος αξιωματούχος (πρβλ. Πρ. 23, 26· 24, 3· 26, 25)⁶⁷ και ίσως ανέλαβε τη διάδοση του έργου σε έναν ευρύτερο κύκλο θεοφίλων⁶⁸. Προφανώς ο Χριστιανισμός έχει πλέον διεισδύσει στα ανώτερα

⁶⁵ Δεν παραδίδονται χειρόγραφα τα οποία να παραδίδουν και τα δύο έργα μαζί.

⁶⁶ Πρβλ. Ιώσ., *Κατά Απίωνα* 1-18.

⁶⁷ Ο R. H. Anderson, *Theophilus A Proposal*, *Evangelical Quarterly* 69 (1997) 195-215 θεωρεί ότι πρόκειται για τον αρχιερέα Θεόφιλο (37-41 μ.Χ.), στον οποίο θέλει ο Λουκάς να επιδείξει τη συμβατικότητα του Χριστιανισμού προς τον πραγματικό-αληθινό Ισραήλ και τις επαγγελίες του Θεού. Παρά τη σταύρωση του Μεσσία στα κηρύγματα του Πέτρου, στις Πρ. ο λαός προσκαλείται σε μετάνοια.

⁶⁸ Σημειώνει ο Ωριγένης: *Θεοφίλω τινι έγραψε τὸ εὐαγγέλιον ὃς εἶς ἦν τῶν πιστευσάντων καὶ ζῶν τῷ πνεύματι καὶ ἀπλήστως ἔχων περὶ τὰς τοῦ Κυρίου πράξεις τε καὶ λόγους ὄνπερ ἐποίει ἀσφαλέστερον καὶ τὰ νῦν γραφόμενα* (Αποσπ. εις το *Κατά Λουκάν* 7, 1-2). Ταυτόχρονα ο χαλκέντερος ερμηνευτής σημειώνει: *Εἰκὸς δὲ ὑπολαμβάνειν τινὰς, ὅτι Θεοφίλω τινι έγραψε τὸ εὐαγγέλιον. Ἀλλὰ καὶ πάντες, ἐὰν τοιοῦτοι ὦμεν ὡς ἀγαπᾶσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ φιλεῖσθαι, θεόφιλοι ἐσμεν. Εἰ δὲ τις θεόφιλος, οὗτος καὶ κράτιστος· οὐδεὶς γὰρ θεόφιλος ἀσθενής. Καὶ ὡσπερ γέγραπται ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐξερχομένον ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ὅτι οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν, οὕτως εἴπομι ἂν, ὅτι πᾶς θεόφιλος κράτιστός ἐστιν ἔχων τὸ κράτος καὶ τὴν δύναμιν τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ*.

στρώματα της ρωμαϊκής πυραμίδας μέσω κυρίως *ευσχημόνων γυναικών* (Πρ. 17, 4. 12)⁶⁹. Δεν αποκλείεται μάλιστα να χρημάτισε πάτρωνας του Λουκά και χορηγός του έργου. Πιθανόν με το Θεόφιλος αποσιωπάται το κανονικό του όνομα και υποδηλώνεται η αγάπη μεταξύ αυτού και του Θεού. Ίσως μάλιστα ο Θεόφιλος είχε ακολουθήσει την πνευματική πορεία των δύο εκατοντάρχων του δίτομου έργου του Λουκά (Λκ. 7· Πρ. 10). Παρά την περιρρέουσα ατμόσφαιρα αντισημιτισμού (πρβλ. Φίλων, *Πρεσβεία προς Γάιον* 349-367), γοητεύτηκε καταρχάς από το μονοθεϊσμό και την ηθική της Συναγωγής⁷⁰, χωρίς όμως παρότι Θεό-φιλος (σεβόμενος/φοβούμενος το Θεό και αγαπημένος υπ' Αυτού) να μπορεί να γίνει μέσω της περιτομής πλήρες μέλος του εκλεκτού λαού. Κατόπιν μέσω κάποιου περιοδεύοντα κήρυκα κατηχήθηκε στο Χριστιανισμό. Παρέμεναν όμως αναπάντητα κρίσιμα ερωτήματα τα οποία δεν είχαν απολύτως αποσαφηνισθεί από την κατήχηση. Το πρώτο (ερώτημα) σχετίζεται με **το είδος της μεσσιανικότητας** του Ιησού, ο οποίος καταδικάστηκε σε θάνατο (και μάλιστα σταυρικό) από τον προκουράτορα Πόντιο Πιλάτο επί της βασιλείας του Τιβερίου (πρβλ. Τάκιτος, *Χρονικά* 15.44). Σημειωτέον ότι μόνον στον Λκ. η κατηγορία επί τη βάσει της οποίας καταδικάζεται στον πιο εξευτελιστικό και επώδυνο θάνατο ο Προφήτης από τη Ναζαρέτ (και εν συνεχεία καταδιώκονται οι απόστολοί του στη Θεσσαλονίκη) είναι καθαρά πολιτική (23, 2· πρβλ. 17, 7). Το δεύτερο αφορά, όπως ήδη σημειώθηκε, στη σχέση **της βασιλείας** που επαγγέλεται το νεοσύστατο κίνημα με την αυτοκρατορία, (το κατέχον· Β' Θεσ. 2, 6), την οποία ο Θεόφιλος και οι συν αυτώ υπηρετούν. Το τρίτο ερώτημα αφορά στη σχέση Χριστιανισμού και Ισραήλ: αποτελεί η Οδός συνέχεια της πενταχλιετούς ιστορίας του Ισραήλ⁷¹, έχουσα έτσι αρχέγονες ρίζες άρα και κύρος, ή συνιστά τελικά **καινή δεισιδαιμονία** (superstitio nova et malefica· Σουητ., *Νέρων* 16) όπως κατηγορήθηκε επί Νέρωνα; Εάν συμβαίνει το πρώτο γιατί υφίσταται τέτοιο απεινή διωγμό από τους επίσης μονοθεϊστές Ιουδαίους, οι οποίοι όταν γραφόταν το δίτομο έργο είχαν ήδη έλθει σε σύγκρουση με τη Ρώμη; Ένα επιπλέον φλέγον ερώτημα σχετίζεται με την έλευση του τέλους. Η μη πραγματοποίηση της Δευτέρας Παρουσίας, που οι άγιοι των Πρώτων Εκκλησιών (όπως αποδεικνύουν οι παύλειες επιστολές) ανέμεναν στο άμεσο μέλλον, ιδίως μετά τα «αποκαλυπτικά» γεγονότα της άλωσης της Ιεράς Πόλης από τους Ρωμαίους, της πυρπόλησης του περιλάμπρου Ναού του Ηρώδη, αλλά και της έκρηξης του Βεζουβίου, οδήγησαν την Εκκλησία στον επανακαθορισμό του στίγματος και του ρόλου της στα πλαίσια της Pax Augusta. Η α-πορία των χριστιανών της τρίτης γενιάς αποτυπώνεται ανάγλυφα στην Εισαγωγή των Πρ.: **Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ**; Η απάντηση του αναστημένου Ιησού είναι η εξής: **οὐχ ὑμῶν ἐστὶν γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς οὓς ὁ Πατήρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ λήμψεσθε Δύναμιν, ἐπελθόντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσσεθέ Μου μάρτυρες** ἐν

καὶ οὕτως ἐπιγνώσεται τις, περὶ ὧν κατηχήθη λόγων τὴν ἀσφάλειαν, συνεῖς τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου (Ομιλία εἰς το Κατὰ Λουκάν 1.10).

⁶⁹ Ο Έλληνας Δίων Κάσσιος Κοκκηιανός (155-235) παραδίδει ότι το 95 μ.Χ. ο Δομιτιανός κατέσφαξε πολλούς άλλους και τον ύπατο Φλάβιο Κλήμεντα παρ' όλο που ήταν εξαδερφός του και είχε γυναικα την επίσης συγγενή του Φλαβία Δομιτίλλα. Και οι δυο κατηγορήθηκαν για αθεΐα, κατηγορία με την οποία καταδικάστηκαν πολλοί άλλοι που παρεξέκλιναν προς τα ήθη των Ιουδαίων και άλλοι μεν θανατώθηκαν, άλλοι δε στερήθηκαν τουλάχιστον τις περιουσίες τους, η δε Δομιτίλλα εξορίστηκε μόνον στην Πανδαιτερία (67.14.1).

⁷⁰ Το ότι ο Θεόφιλος είχε φοιτήσει ως φοβούμενος/σεβόμενος στην ιουδαϊκή Συναγωγή αποδεικνύεται από τη γνώση της Π.Δ. εκ των Ο', την οποία προϋποθέτει το έργο του Λκ.

⁷¹ Ο L.T. Johnson, *Luke*, Minneapolis: Liturgical Press 1992, θεωρεί ότι το βασικό μοτίβο του δίτομου έργου είναι η **θεοδικία**. Πώς οι Ιουδαίοι που δέχτηκαν τις μεσσιανικές επαγγελίες από το Θεό, απέρριψαν το Χριστό και το ευαγγέλιο απευθύνθηκε στους εθνικούς; Ποια ασφάλεια μπορεί να υπάρχει όταν ο Θεός δεν είναι συνεπής στους λόγους του;

τε Ἱερουσαλήμ καὶ [ἐν] πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς (1, 6-8). Ἐνα από τα κατεξοχήν συνεπώς προβλήματα της νεοσύστατης Εκκλησίας αυτήν την κομβική περίοδο του 1^{ου} αι. μ.Χ. είναι το πώς η Εσχατολογία μπορεί να «μεταφραστεί» σε Ιστορία· το πώς τελικά η Βασιλεία που κήρυξε ο Ιησούς μπορεί να βιωθεί «εντός» της παγκοσμιοποιημένης αυτοκρατορίας χωρίς όμως να απολεσθεί η αποκαταδοκία της ελεύσεως του Ι. Χριστού. Με αυτήν την πρόκληση συνδέθηκε και η συζήτηση για την αλήθεια της οντολογικής πρόσληψης της σάρκας του Κόσμου και ιδιαίτερα τη ρεαλιστικότητα, τη πραγματικότητα της ανάστασης του Ιησού. Είναι γνωστό ότι για τους Έλληνες το κατεξοχήν σκάνδαλο δεν ήταν η θεότητα αλλά η σάρκωση του Λόγου.

Εάν το ευαγγελικό κείμενο είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί ως «καθρέφτης» που αντικατοπτρίζει ανάγκες και προβλήματα της Κοινότητας στην οποία απευθύνεται, τότε από την ανά-γνωση του δίτομου έργου του Λουκά συνειδητοποιούμε τα εξής: Υπήρχαν μέλη τα οποία παρότι διέθεταν οικονομική άνεση κάθονταν γύρω από την κοινή τράπεζα μαζί με πτωχούς. Η συνύπαρξή τους όμως ίσως δεν ήταν τόσο αρμονική όσο κατά την πρώτη γενιά των Χριστιανών, όπου τα πάντα ήταν κοινά (Πρ. 2). Το πρόβλημα αυτό δεν ήταν μόνο κοινωνικοοικονομικό αλλά είχε κατεξοχήν θεολογικές διαστάσεις. Αντί η ελεημοσύνη να αποτελεί τον κατεξοχήν καρπό της μετάνοιας, ο πλούτος θεωρούνταν ως ένδειξη της θεϊκής ευαρέσκειας κάτι που οδηγούσε σε φαρισαϊσμό.

Όσον αφορά στην εθνοτική ταυτότητα των ακροατών του, η κοινότητα στην οποία απευθύνεται ο Λουκάς μάλλον είναι κατά το πλείστον εθνική, καθώς ο Λουκάς αποφεύγει σημαντικές εκφράσεις ενώ έχει έντονο οικουμενικό προσανατολισμό. Παραλείπονται εκφράσεις των δύο άλλων ευαγγελιστών σχετικά με την δράση του Ιησού μόνον στους Ισραηλίτες (Μτ. 10, 5· 15, 24). Μόνον ο Λουκάς ανάγει τη γενεαλογία του Ιησού μέχρι τον Αδάμ και τον ίδιο το Θεό. Στο κήρυγμα του Προδρόμου προσθέτει και ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ (3, 6 // Πρ. 28, 28). Μόνος αναφέρει ότι ο Ιησούς στην απαρχή του Οδοιπορικού-του σταυρικού Θριάμβου προς την Ἱερουσαλήμ ανέδειξε⁷² ένα δεύτερο κύκλο μαθητών, αποτελούμενο από εβδομήντα ή εβδομήντα δύο μαθητές, οι οποίοι απεστάλλησαν με παρόμοια των Δώδεκα εξουσιοδότηση (10, 1-12 πρβλ. Ειρην. 3.22.3)⁷³, ενώ και η επιστροφή τους συνοδεύτηκε από τη διακήρυξη της εσχατολογικής πτώσης τού Εωσφόρου. Στην Πεντηκοστή, κατά την **ἐλευση του Αγ. Πνεύματος**, αριθμούνται επίσης τα συναγμένα στη Σιών έθνη, από τα οποία προέρχονταν ως απαρχές οι παριστάμενοι Ιουδαίοι (2, 8-13). Στους αναγνώστες του όμως σίγουρα συγκαταλλέγονταν και εξ Ιουδαίων χριστιανοί, οι οποίοι δεν φλέγονταν μόνον από το προαναφερθέν κρίσιμο ερώτημα σχετικά με το Τέλος, αλλά αντιμετώπιζαν ίσως και κρίση ταυτότητας αφού δε μειώθηκαν μόνο αριθμητικά, αλλά είδαν

⁷² Το ρήμα χρησιμοποιείται στο Α΄Εσόδα 2, 3 και 8, 23 για να σημάνει την παροχή αυθεντίας και εξουσίας.

⁷³ Όπως και το δώδεκα, έτσι και το εβδομήντα (ή εβδομήντα δύο που μαρτυρούν κάποια άλλα χειρόγραφα) είναι ένας συμβολικός αριθμός. Επί τη βάσει του συνδυασμού των χωρίων Έξ. 1, 5 και του Δτ. 32, 8, το εβδομήντα συμβόλιζε τον αριθμό των εθνών: ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη ὡς διέσπειρεν υἱὸς Ἀδὰμ ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ (Μασ.: **υἱῶν Ἰσραήλ**). Εδώ υπάρχει υπαινιγμός στα εβδομήντα μέλη του οίκου Ιακώβ κατά τη μετοικεσία στην Αίγυπτο (Έξ. 1, 5). Σημειωτέον ότι σε χειρόγραφο του Κουμράν (4QDt⁹) απαντά η γραφή υἱῶν Θεοῦ. Βλ. Ιωβηλ. 44. 34 (επί τη βάσει και της γενεαλογίας Γέν. 10) και Διαθ. Νεφθαλείμ 8.4 κε. Εβδομήντα (ή εβδομήντα δύο) ήταν οι μεταφραστές της Π.Α. στην Ελληνική στην Αλεξάνδρεια. Κατά την εορτή της Σκηνοπηγίας θυσιάζονταν μάλιστα συνολικά εβδομήντα ταύροι προς τιμήν των εβδομήντα εθνών. Άλλοι αρνούνται οποιαδήποτε σχέση με αυτο το συμβολισμό ένεκα του ότι τα 36 ζεύγη αποστέλλονται απλώς ως προάγγελοι του οδεύοντος προς το Πάθος Μεσσία. Βλ. Wolter, *Das Lukasevangelium* 377

και τη σημασία του Νόμου να εξασθενεί. Γεγονός είναι ότι όλοι οι ακροατές του γνώριζαν καλά την Π.Δ. από τη μετάφραση των Ο' έχοντας «φοιτήσει» στη λειτουργία της Συναγωγής (4, 16-30). Η κοινότητα διαθέτει πρεσβυτέρους τους οποίους έχει θέσει το Πνεύμα το Άγιον, αντιμετώπιζει ίσως διωγμούς σε τοπικό επίπεδο, οι οποίοι υποθάλπονται κυρίως από τους Ιουδαίους και εσωτερικά προβλήματα από αιρετικούς λαλούντες διεστραμμένα, μάλλον γνωστικίζοντες (Πρ. 20, 30). Οι ακροατές καλούνται σε μαρτυρία του Ι. Χριστού (12, 1-12) αλλά και σε εμμονή στην παράδοση των αποστόλων (Πρ. 20, 32).

Ε. Σκοπός του Έργου του Λουκά

Από τις εμφάνσεις του Κειμένου έχουν γίνει διάφορες προσπάθειες στην Ιστορία της Έρευνας να ανιχνευθεί ο σκοπός του Συγγραφέα. Άλλοι εξέλαβαν το δίτομο έργο ως Απολογία του Π. στο ρωμαϊκό δικαστήριο που αναγγέλλεται στα τελευταία κεφάλαια των Πρ. (A.J. Mattil), ή ως υπεράσπιση του Π. απέναντι στους Ιουδαιοχριστιανούς (J. Jervell). Έτσι παρουσιάζεται να συμμορφώνεται με το Νόμο. Άλλοι θεώρησαν ότι ευαγγελίζεται το Χριστιανισμό στους Ρωμαίους και μάλιστα στους μορφωμένους (F.F. Bruce, J.C. O'Neil), αμύνεται στον Γνωστικισμό (C.H. Talbert), γι' αυτό και υπερασπίζεται την πραγματικότητα της σωματικής αναστάσεως, και άλλοι (W.C. van Unnik) ότι αποσκοπεί στην επιβεβαίωση της πίστης (πρβλ. Εβρ. 2, 2-4)⁷⁴.

Ο **H. Conzelmann** στο κορυφαίο έργο του *Die Mitte der Zeit* (αγγλ. *The Theology of St. Luke*)⁷⁵ υποστήριξε ότι το κείμενο του Έλληνα ευαγγελιστή συνιστά και μια **πολιτική απολογία**. Απευθυνόμενος στον κράτιστο Θεόφιλο, ο Λουκάς προσπαθεί να αποτυπώσει τη συνέχεια έναντι του Ισραήλ, όσον αφορά στις Επαγγελίες και τις Προφητείες, αλλά και ταυτόχρονα τη διάσταση, όσον αφορά στον τρόπο αντιμετώπισης της ρωμαϊκής εξουσίας. Ο Ιησούς παρουσιάζει τη μεσσιανική αποστολή Του με μη πολιτικές κατηγορίες (4, 16-17). Η δαβιδική εξουσία Του αποπολιτικοποιείται (19, 38). Το ενδιαφέρον του Ηρώδη για τον Ιησού είναι μη πολιτικό (9, 7 κε. 23, 8). Γεγονότα επαναστατικά, όπως η «κάθαρση» του Ναού, περιγράφονται λακωνικά ή αποχρωματίζονται από κάθε πολιτικό χαρακτήρα (13, 31-34 19, 45-46). Η εμφάνιση του Ιησού μπροστά στη ρωμαϊκή αρχή σκηνοθετείται από τους Ιουδαίους ηγέτες (20, 20-23, 1), των οποίων οι κατηγορίες είναι ψευδείς (23, 1 κε.). Ο ίδιος ο Πιλάτος τρεις φορές ομολογεί την αθωότητα του Ιησού (23, 22). Ο θάνατος του Χριστού τελικά γίνεται για να εκπληρωθεί το θεϊκό σχέδιο. Στις Πρ., επίσης, προβάλλεται ένας Ρωμαίος εκατόνταρχος, ο Κορνήλιος, ως ο πρώτος εξ εθνών χριστιανός (κεφ. 10). Η συμπεριφορά των ρωμαϊκών αρχών στο ίδιο βιβλίο είναι παραδειγματική, γι' αυτό και σε αυτές καταφεύγει ιδίως ο Παύλος προκειμένου να δικαιωθεί. Οι ίδιοι οι Ρωμαίοι διοικητές πείθονται για την αθωότητα του Παύλου (23, 29-25, 25) χωρίς να κατανοούν τα θέματα για τα οποία τους ομιλεί. Κατά την παραμονή του στην Ρώμη ο Απόστολος των Εθνών ζει σε ίδιο μίσθωμα κηρύττοντας το ευαγγέλιο *ακωλύτως* (28, 31).

Το ίδιο το Ευαγγέλιο του Λουκά, το οποίο θεωρήθηκε από τον Conzelmann ως πολιτική απολογία της Εκκλησίας έναντι της Ρώμης, όπως απέδειξε ο **R.J. Cassidy**⁷⁶, ασκεί

⁷⁴ Παραπομπές και κριτική θεώρηση όλων αυτών των εγχειρημάτων βλ. Mendonca, *Shipwreck and Providence. The Mission Programme of Acts 27-28*, 8-11.

⁷⁵ *Die Mitte der Zeit: Studien zur Theologie des Lukas*, [Beiträge zur historischen Theologie 17], Tübingen: Mohr 1954.

⁷⁶ *Jesus, Politics, and Society: A Study of Luke's Gospel*, Maryknoll, N.Y.: Orbis Books 1978, 78-79. Περίληψη των θέσεων του βλ. Cassidy-Scharper, *Political Issues in Luke-Acts*, 20-22.

παράλληλα έντονη κριτική στην εξουσία. Ο Ιησούς παρουσιάζεται να ενδιαφέρεται για τους φτωχούς, τις γυναίκες και τους εθνικούς, ενώ ταλανίζει τους πλούσιους. Καταπολεμά κάθε πράξη καταπίεσης και αδικίας (18, 1-5 20, 9-19), ενώ προβάλλει την ταπείνωση και τη διακονία ως χαρακτηριστικά γνωρίσματα του κινήματός Του. Αποδοκιμάζει τη βία και τάσσεται υπέρ της μετάνοιας και της συγχωρητικότητας (17, 3-4). Χαρακτηρίζει τον Ηρώδη ως αλώπεκα (12, 31-3), διακρίνει τις απαιτήσεις του Θεού από αυτές του Καίσαρα (20, 21-25 23, 2), προβάλλει τη συμπεριφορά των ειδωλολατρών ηγεμόνων ως παράδειγμα προς αποφυγή (22, 24-25) και προλέγει το διωγμό των μαθητών του από τους βασιλείς και ηγεμόνες (21, 12-15). Παρ' όλο που ο Πιλάτος όντως, διακηρύσσει την αθωότητά Του, αυτός εκδίδει την απόφαση (23, 24), αυτός τοποθετεί την επιγραφή (23, 28) και αυτός έχει τη δικαιοδοσία του σώματός Του (23, 52). Ο Ηρώδης Αγρίππας ο Α', τη στιγμή που αποθεώνεται στην Τύρο και τη Σιδώνα, ξεψυχά σκωληκόβρωτος (Πρ. 12, 20-23 Ιώσ., Αρχ. 19.343-350). Ο Ιησούς μπορεί να μην ασπάστηκε την ιδεολογία των Ζηλωτών, αποτέλεσε, όμως, τελικά χειρότερη απειλή για το πολιτικό κατεστημένο, γιατί εισηγήθηκε καινούργια κοινωνικά πρότυπα, αρνούμενος να συνεργασθεί με τις πολιτικές αρχές και εξουσίες. Την ίδια άποψη ασπάζεται και ο **J.H. Yoder**⁷⁷, ο οποίος με το έργο του *The Politics of Jesus* υποστηρίζει ότι ο Ιησούς διακήρυξε το 26 μ.Χ. στη Συναγωγή της Ναζαρέτ την έλευση του ιωβηλαίου, για το οποίο το Λευ. 25 προβλέπει: α) τη μη καλλιέργεια του εδάφους, β) την άφεση των χρεών, γ) την απελευθέρωση των σκλάβων και δ) την επιστροφή της κατασχεμένης περιουσίας στον ιδιοκτήτη της. Ο Ιησούς έδωσε με τη διδασκαλία του μεγάλη έμφαση στην απαλλαγή των «οφειλημάτων», δηλαδή των χρεών, ως προϋπόθεση συγχώρεσης εκ μέρους του Θεού.

Ενδιαφέρουσα εν προκειμένω είναι η άποψη που διατύπωσε ο **G.W. Walaskay**⁷⁸ ότι τα έργα του Λουκά αποτελούν *Απολογία υπέρ της Ρώμης*, η οποία αποσκοπεί στο να κατευνάσει τα αντιεξουσιαστικά συναισθήματα κάποιων μελών της χριστιανικής Κοινότητας, που θα μπορούσαν να αποβούν μοιραία για την επιβίωσή της στο παγκοσμιοποιημένο πολιτικό κατεστημένο⁷⁹. Όντως, συνεπώς ο Λουκάς καταγράφει χωρίς προκλητικό για την *Pax Romana* τρόπο, την κριτική στάση του Ιησού έναντι της πολιτικής εξουσίας και κυριαρχίας.

⁷⁷ Σύμφωνα με το Myers, *Binding the Strong Man*, 460-461, το έργο του Yoder άφησε εποχή στην Αμερική, διότι αμφισβήτησε άμεσα την προτεσταντική ηθικιστική ερμηνευτική των Γραφών. Αυτή η ερμηνευτική βασιζόταν στην παραδοχή ότι στα Ευαγγέλια προβάλλονται πανανθρώπινες ηθικές ή πολιτικές αρχές και αξίες (π.χ. οικονομική δικαιοσύνη, ανθρώπινη αξιοπρέπεια), όχι όμως και ο πρακτικός τρόπος εφαρμογής τους στην κοινωνία. Αυτόν τον τρόπο επαγγέλλονταν σε ένα κλίμα υπεραισιοδοξίας και θετικισμού να τον επιτύχουν η Πολιτική και η Ιδεολογία με το σύνθημα: *είμαστε αρχιτέκτονες της μοίρας μας*. Για το Yoder η ιστορία του Ιησού είναι παραδειγματική ενός μη βίαιου, αλλά σωτηριώδους τρόπου επίλυσης των κοινωνικών και διαπροσωπικών συγκρούσεων. Το τέλος της Ιστορίας εναπόκειται αποκλειστικά και μόνο στο Θεό.

⁷⁸ "And so we came to Rome". *The political perspective of St. Lukas*, Cambridge 1983.

⁷⁹ Αρκετά από αυτά τα μέλη της Εκκλησίας ήταν Ιουδαίοι, οι οποίοι δεν είχαν εντελώς απαρνηθεί τα ζηλωτικά τους φρονήματα, ενώ τα περισσότερα προέρχονταν από τα κατώτερα στρώματα της ρωμαϊκής κοινωνίας, οπότε ήταν φυσικό να ερμηνεύουν «επαναστατικά» το βαπτισματικό παιάνα της Πρώτης Εκκλησίας *οὐκ ἔνι δούλος καὶ ἐλεύθερος* (Γαλ. 3, 26-28 Κολ. 3, 11). Ο Βρετανός **P. F. Esler**, όπως προδίδει και ο τίτλος του έργου του, *Community of Gospel in Luke-Acts. The social and political Motivations of Lukan theology* (Cambridge 1987), προσπαθεί να ερευνήσει τη θεολογία τού κατά Λουκάν Ευαγγελίου σε διαλεκτική σχέση προς τις πολιτικοκοινωνικές πιέσεις τις οποίες βίωνε η συγκεκριμένη Κοινότητα στην οποία απευθύνεται. Ο Λουκάς, γνωρίζοντας ότι ανάμεσα στα μέλη της Εκκλησίας βρίσκονταν αξιωματούχοι της ρωμαϊκής κοινωνίας, προσπαθεί να αποδείξει ότι η πίστη στο Χριστό δεν είναι ασυμβίβαστη προς την υπηρεσία που παρέχουν στο γραφειοκρατικό ή στρατιωτικό μηχανισμό της ειδωλολατρικής Πολιτείας. Μέσα στο γενικότερο κλίμα της προσπάθειας των Ρωμαίων να αναβιώσουν τις αρχέγονες παραδόσεις, ο Λουκάς προσπαθεί παράλληλα να πείσει ότι ο Χριστιανισμός δεν είναι μια καινούργια επαναστατική δεισδαίμονια-θρησκεία, η οποία συνιστά απειλή για την τάξη και τη σταθερότητα του ρωμαϊκού Imperium, αλλά αποτελεί την αυθεντική συνέχεια των επαγγελιών του Ισραήλ.

Κατηγορήθηκε επίσης ο Λουκάς ότι υποκαθιστά την έντονη εσχατολογική προσδοκία με ένα **ιστορικό πρόγραμμα**, το οποίο μεταθέτει το χρόνο της Δευτέρας Παρουσίας στο απώτερο μέλλον. Πρώτος ο H. Conzelmann στο προαναφερθέν έργο του ισχυρίστηκε ότι ο Λουκάς διαιρεί την Ιστορία της Σωτηρίας (Heilsgeschichte) σε τρεις φάσεις: στην εποχή του Ισραήλ, σε αυτήν του Ιησού και σε αυτήν της Εκκλησίας. Η εποχή του (Ιησού) αποτελεί το **κέντρο του χρόνου** και συνιστά **τον πυρήνα της Ιστορίας**. Η εποχή της Εκκλησίας, η οποία υποκαθιστά τον Ισραήλ, αρχίζει με την Πεντηκοστή και διαρκεί ως την Παρουσία, χωρίς να οριοθετείται χρονικά. Όλα τα γεγονότα της ζωής του Ιησού και της Εκκλησίας με τον τρόπο αυτό εντάσσονται σε μια παγκόσμια προοπτική που υπακούει στο σχέδιο του Θεού και πορεύεται προς ένα Τέλος τη Δευτέρα Παρουσία του Ιησού. Με την ιστορικοποίηση της θείας Οικονομίας, η Εκκλησία μεταβάλλεται όμως σε **θεσμό**, ο οποίος εξασφαλίζει με δικά της μέσα την σωτηρία. Η θεολογία της Ιστορίας απομακρύνει έτσι την ενθουσιώδη εσχατολογική προσδοκία της επικείμενης έλευσης του Ιησού.

Άλλοι ερευνητές⁸⁰ επί τη βάσει του Λκ. 16, 16 (*‘Ο Νόμος και οι Προφήται μέχρι ‘Ιωάννου από τότε ή Βασιλεία του Θεού εὐαγγελίζεται και πᾶς εἰς αὐτήν βιάζεται*), θεώρησαν ότι για τον Έλληνα Ευαγγελιστή υπάρχει μόνον μία τομή στην παγκόσμια ιστορία, η οποία σηματοδοτείται με την παρουσία του Ιησού στον κόσμο. Αυτό το γεγονός διαιρεί την ιστορία σε δύο φάσεις: στην εποχή προ του Ιωάννη (εποχή της επαγγελίας) και μετά από αυτόν (εποχή της εκπλήρωσης). Η εποχή της Εκκλησίας είναι άρρηκτα συνυφασμένη με αυτήν του Ιησού, καθώς έχει αρχικά ως κέντρο της την Ιερουσαλήμ και μάρτυρες του δώδεκα αποστόλους.

Το ότι ο Λουκάς θεωρεί την ιστορία της Εκκλησίας ως μια τρίτη πτυχή (φυσικά όχι ανεξάρτητη από τις δυο προηγούμενες) στο σχέδιο της θείας Οικονομίας αποδεικνύεται από το ότι αφιερώνει σε αυτήν ολόκληρο το βιβλίο των Πρ., το οποίο κινείται παράλληλα με το Ευαγγέλιο. Όπως κατά τη βάπτισή του Ιησού διακηρύσσεται η θεότητά του, έτσι και κατά την Πεντηκοστή **η Εκκλησία (δε γεννᾶται αλλά) αποκαλύπτεται και γνωρίζεται στον κόσμο ως η νέα δημιουργία. Η εποχή αυτή παρέχει την τελευταία ευκαιρία και δυνατότητα του ανθρώπου για σωτηρία.** Ο ίδιος ο όρος εκκλησία ενώ αρχικά στις Πρ. αναφέρεται στις κατά τόπους Συνάξεις, για πρώτη φορά στη διαθήκη του Παύλου προς τους επισκόπους - ποιμένες της Εφέσου λαμβάνει παγκόσμιο βεληνεκές (20, 28).

Δε σβήνεται όμως η φλόγα της εσχατολογικής αποκαραδοκίας, αφού ο Λουκάς τροποποιεί ελαφρά μόνον την Μικρή Αποκάλυψη του Μκ. 13, ενώ οι παραινήσεις του Ιησού έχουν εσχατολογική αιτιολόγηση. Σχετικοποιείται η **οσονούπω** πραγματοποίηση της Δευτέρας Παρουσίας, ενώ αντιμετωπίζονται με τον τονισμό της σωματικότητας του Αναστάντος και της ιστορικότητας των γεγονότων που σχετίζονται με το Χριστό γνωστικίζουσες αντιλήψεις. Γενικότερα πιστεύω ότι ο σκοπός του Λκ. αποτυπώνεται με σαφήνεια στον Προοίμιο του Ευαγγελίου του, το οποίο ήδη αναλύθηκε.

Συνοψίζοντας θα μπορούσε κάποιος να συμπεράνει ότι όλες οι προσπάθειες να αποκρυπτογραφηθεί ο σκοπός του δίτομου έργου του Λουκά διακρίνονται από μία μονομέρεια. Αντίθετος προς την τακτική να χρησιμοποιείται ένα Κείμενο ως «καθρέφτης» κάποιων συγκεκριμένων σκοπιμοτήτων του συγγραφέα, ο Wolter⁸¹ θεωρεί ότι ο Λουκάς

⁸⁰ Βλ. Βούλγαρη, *Εισαγωγή Α'* 230.

⁸¹ *Lukasevangelium* 26.

γράφει όχι μόνον για να διακηρύξει την ασφάλεια της πίστης στους συγχρόνους του Χριστιανούς τρίτης γενιάς που είναι πλέον διεσπαρμένοι στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αλλά και ως κτῆμα ἐς αἰεὶ (Θουκυδίδης 1.22.4) για τις επόμενες γενιές: *τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἐστοχασμένος πρὸς τοὺς ἔπειτα μᾶλλον σύγγραφε* (Λουκιανός, *Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* 61)

Στ. Σύμβολα του Έργου του Λουκα

Ενώ το Ευαγγέλιο του Ματθαίου κυριαρχείται από την εναλλαγή ύψους-βάθους και του Ιωάννη από την ζωηρή αντίθεση φωτός – σκότους, στον Λουκά κυρίαρχη θέση κατέχει το σύμβολο της οδού (το οποίο, όπως ήδη αποδείχθηκε, ήδη χρησιμοποιήθηκε από το Μάρκο στην κορυφαία ενότητα του Ευαγγελίου του) και της συνεχούς πορείας του Ιησού από τη Γαλιλαία στα Ιεροσόλυμα και το σταυρό και κατόπιν στις Πρ. της Εκκλησίας από τα Ιεροσόλυμα στη Σαμάρεια, στη Ρώμη και τελικά στα πέρατα της Οικουμένης. Σε μια ρωμαϊκή αυτοκρατορία, όπου ανθούσε μια υπερπροσφορά θρησκευτών μυστηριακών και ανατολικών και φιλοσοφικών μυστικιστικών η απάντηση στο ερώτημα *ποιά είναι η οδός προς την αλήθεια και την ζωή* ήταν κάτι το φλέγον. Η ίδια η πίστη παρουσιάζεται στα έργα του Λουκά ως η *οδός του Κυρίου* (18, 25) και οι χριστιανοί ως *οι της οδού* (Πρ. 9, 2). Τόσο στο Ευαγγέλιο όσο και στις Πρ. ο Λκ αφηγείται πορείες σε οδούς, οι οποίες συνδέονται με την έξοδο από την άγνοια και την ακατανοησία στην γνώση και την κοινωνία του Ιησού. Χαρακτηριστικές είναι οι αφηγήσεις της πορείας προς τους Εμμαούς (Λκ. 24, 13-35), εκείνης του Ευνούχου από την Ιερουσαλήμ στην Γάζα (Πρ. 8, 26-40), του Παύλου από την ίδια πόλη στην Δαμασκό (Πρ. 9, 1-19) και του Πέτρου από την Καισάρεια στην Ιόππη (Πρ. 9, 32-43).

Όπως το Οδοιπορικό του Ιησού, του αρχηγού της ζωής από τη Γαλιλαία στα Ιεροσόλυμα, το οποίο κατέχει εξέχουσα θέση στο Ευαγγέλιό του, καταλαμβάνει έντεκα σχεδόν κεφάλαια, έτσι και το **ποντοπόρο ταξίδι του Παύλου προς την Ιερουσαλήμ και από αυτήν στη Ρώμη** (εάν συνυπολογιστούν οι δίκες του Παύλου στην αγία Πόλη και την Καισάρεια, οι οποίες αποτέλεσαν την αφορμή της επίκλησης του Καίσαρα) καταλαμβάνει σχεδόν το 1/3 των Πράξεων (κεφ. 21-28). Αυτή η έκταση του ταξιδιού του αποστόλου στη Ρώμη οφείλεται στη λεπτομέρεια της περιγραφής, η οποία συνδυάζεται με τη ρεαλιστικότητα. εκπληρώνει πανηγυρικά την προφητεία του Αναστάσιου στην εισαγωγή των Πράξεων (*ἀλλὰ λήμψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἔσεσθέ μου μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ καὶ [ἐν] πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς* 1, 8), αλλά και τον ενδόμυχο πόθο του Π. να κηρύξει το Ευαγγέλιο στην πρωτεύουσα της Pax Romana.

Στο πρώτο μέρος του Οδοιπορικού του Ιησού προς το Πάθος συμβολικό ρόλο διαδραματίζει το **πυρ**. Αυτό (το Οδοιπορικό) εγκαινιάζεται με την πρόκληση των υιών Ζεβεδαίου να πυρπολήσουν την αφιλόξενη κώμη των Σαμαρειτών, όπως ο Ηλίας (10, 54). Ο Ιησούς αρνείται την αποστολή καταστροφικού πυρός ενάντια στους αλλοεθνείς και ανόμους. Ως πυρ για την οικογένεια, την πόλη, την Οικουμένη και τελικά την ίδια την Ιερουσαλήμ λειτουργεί η αποδοχή η όχι του κηρύγματος της Βασιλείας και της Ειρήνης, το οποίο κομίζει ο ίδιος και οι απόστολοί Του. Το βάπτισμα του αίματος του δικού Του και των αποστόλων Του (όπως π.χ. του Στεφάνου) θα γίνει η αφορμή ώστε το πυρ που άναψε με την παρουσία Του και την επιφοίτηση του Αγ. Πνεύματος να εξαπλωθεί στην Σαμάρεια και σε όλη τη γη.

Σημαντικό είναι στο Λκ. το μοτίβο **της διάνοιξης των πνευματικών οφθαλμών**. Ολόκληρο το δίτομο έργο του Λουκά εισάγεται και κατακλείεται με περικοπές που αφορούν την

πνευματική όραση-θέαση του Ιησού ως Θεού ή και το αντίστροφο. Στη γενέθλια αφήγηση οι ποιμένες μέσα στη κοσμική νύκτα απολαμβάνουν τη θέα της δόξας του Κυρίου (1, 9) και ο γέρων Συμεών δοξολογεί τον Κύριο διότι διά του Αγ. Πνεύματος αποκτά τη δυνατότητα να τον δει και να απολυθεί εν ειρήνη (2, 29). Το ίδιο το νήπιο-Ιησούς αποτελεί φως που φωτίζει τους εθνικούς και λαμπρύνει τον λαό Του Ισραήλ (2, 25-32). Στη Ναζαρέτ στα εγκαίνια της δράσης Του ο Ιησούς υπόσχεται να εκπληρώσει την προφητεία του Ησαΐα (61, 1) και να χαρίσει το φως στους τυφλούς (Λκ. 4, 17-30· πρβλ. 7, 21· 18, 35). Οι οφθαλμοί των συμπατριωτών Του, όμως, παρότι είναι στραμμένοι πάνω Του με θαυμασμό, εντούτοις είναι τυφλοί πνευματικά. Μόλις Αυτός διακηρύσσει τη μεσσιανικότητά του, *ἤγαγον αὐτὸν ἕως ὄφρουσ τοῦ ὄρου ἐφ' οὗ ἡ πόλις ὠκοδόμητο αὐτῶν, ὥστε κατακρημνίσαι αὐτόν* (4, 29). Στην αρχή του Οδοιπορικού προς την Ανάληψη μετά την υποστροφή των 70 μαθητών, ο Ιησούς ευχαριστεί τον Πατέρα για την αποκάλυψη που έκανε στα νήπια και εν συνεχεία μακαρίζει τα 'νήπια'-τους μαθητές με τον εξής μακαρισμό: *Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε. Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ προφηῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ οὐκ εἶδαν, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε καὶ οὐκ ἤκουσαν* (10, 23-4). Ολόκληρη η έντεχνη περικοπή της πορείας προς Εμμαούς (24, 13-35) πλαισιώνεται από ρήσεις περί της δυνατότητας πνευματικής οράσεως εκ μέρους των μαθητών. Όταν προσεγγίζει ο Ιησούς τον Κλεοπά και τον άλλο μαθητή ο ευαγγελιστής σημειώνει χωρίς να δηλώνει το ποιητικό αίτιο της πνευματικής τύφλωσης των μαθητών: *οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν* (στ. 16). Στο κέντρο της βρίσκεται η πικρή διαπίστωση του Κλεόπα ότι οι μάρτυρες του κενού τάφου αὐτόν (τον ίδιο τον αναστημένο Κύριο) οὐκ εἶδον. Μετά την 'καυστική' χριστοκεντρική ερμηνεία των Γραφών και κατά την κλάση του ἄρτου, παρότι ήταν εσπέρας, διανοίγονται οι οφθαλμοί των μαθητών, οι οποίοι μέχρι τότε δεν μπορούσαν να κατανοήσουν ένα Μεσσία εσταυρωμένο από άφατη αγάπη προς τον άνθρωπο και αναστημένο από τον τάφο (Λκ. 18, 38). Τότε οι μαθητές **επιγινώσκουν** τον Ιησού. Το ρ. *ἐπιγινώσκω* στην Αγία Γραφή ιδίως όταν έχει αντικείμενο τον Θεό δε σημαίνει απλώς τη γνώση, αλλά την αναγνώριση και την πίστη του Θεού με δέος και σεβασμό (Ωσηέ 5, 4· Ιώβ 34, 27· Σοφ. 12, 27). Προφανώς οι μαθητές αφού διήνυσαν την υπαρξιακή πορεία της καθόδου στον άδη της απελπισίας, οδηγήθηκαν στην πίστη του προσώπου Του μέσω της ερμηνείας των Γραφών και του δείπνου που παρέθεσε ο Ιησούς, ο οποίος τους προσήγγισε και συμπορεύτηκε μαζί τους την ίδια οδό μαζί τους. Στην προς Εμμαούς περικοπή η φράση *διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν* **παραπέμπει** άμεσα στην αφήγηση της Πρωτοϊστορίας (Γεν. 3). Στο «μυστικό σατανικό δείπνο» της Εδέμ μέσω της βρώσης του καρπού οι οφθαλμοί του ανθρώπου διανοίγονται καταρχήν για να θεωρήσουν *ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὡραῖόν ἐστιν τοῦ κατανοῆσαι* (Γεν. 3, 6) και κατόπιν για να συνειδητοποιήσουν την υπαρξιακή γυμνότητα και τη φθαρτότητα που συναποκομίζει η υβριστική αυτοθεοποίηση των δυνατοτήτων του. Στο Λουκά η κλάση και η βρώση του ἄρτου **το εσπέρας** οδηγούν στην αναγνώριση και την πίστη στο Δημιουργό, τον οποίο προσπάθησε να αποφύγει **το δειλινό** ο Αδάμ. Στη διήγηση της Πρωτοϊστορίας δεσπόζει η ερώτηση *Ἀδάμ, ποῦ εἶ;* (Γεν. 3, 9) ενώ στην αφήγηση του Λουκά η ερώτηση που πλανάται είναι το πού βρίσκεται ο νέος Αδάμ. Στην πρώτη αφήγηση τη ζωή διαδέχεται ο θάνατος. Στη δεύτερη ο θάνατος συντρίβεται και θριαμβεύει η ζωή.

Μια άλλη παρόμοια ανατροπή της μεταπτωτικής κατάστασης, θαυμαστή μετάβαση από την πνευματική τυφλότητα και ζόφωση στο φως, σηματοδοτεί επίσης μια αφήγηση πορείας πάνω σε μια οδό που οδηγεί από απιστία στην πίστη· είναι αυτή (η πορεία) του Σαύλου

επίσης από τα Ιεροσόλυμα, προς τη Δαμασκό, η οποία περιγράφεται τρεις φορές στις *Πράξεις* (Πρ. 9, 1-19· 22, 6-11· 26, 12-18· πρβλ. Α΄ Κορ. 9, 1· 15, 8· Β΄ Κορ. 4, 6· Γαλ. 1, 12.15.16). Και στις δύο περιπτώσεις η διάνοιξη των οφθαλμών συνδυάζεται με **πορεία**, η οποία έχει σημείο αφετηρίας την Ιερουσαλήμ. Και στις δύο περιπτώσεις οι πρωταγωνιστές έχουν πληροφορηθεί περί της εισόδου του Ιησού στη δόξα από εξαστράπτοντες μάρτυρες (μυροφόρες, Στέφανος) και έχουν γίνει ακροατές αντίστοιχης ερμηνείας των Γραφών. Στις *Πράξεις* το πρόσωπο του Σαύλου εισάγεται αμέσως μετά τη μακρά δημηγορία του Στεφάνου, όπου μέσω μιας ευρείας αναφοράς στις Γραφές συνοψίζεται ολόκληρη η Ιστορία της θείας Οικονομίας. Μεταξύ του μαρτυρίου του Στεφάνου και της οδοιπορίας του Σαύλου στη Δαμασκό μεσολαβεί μάλιστα η ήδη εξετασθείσα αφήγηση της πορείας του Ευνούχου από την άγνοια στη γνώση μέσω της χριστολογικής ερμηνείας του Ησ. 53. Η χριστολογική ερμηνεία των Γραφών γίνεται έτσι το μέσον μετάβασης από την αχλύ της άγνοιας προς το φως της γνώσης. Και στις δύο περιπτώσεις ο Ιησούς παραμένει άγνωστος καταρχάς στη συνείδηση των πρωταγωνιστών ενώ η παρουσία του είναι καυστική. Και στις δύο περιπτώσεις παρεμβάλλονται τρεις ημέρες αναμονής στο σκοτάδι. Η διάνοιξη των οφθαλμών σχετίζεται τέλος με την ‘ανάσταση’ των πρωταγωνιστών και την περαιτέρω εξαγγελία της ανάστασης του Κυρίου. Ολόκληρο το έργο του Λουκά κατακλείεται με τη διαπίστωση ότι παρόλο που ο Παύλος αποδεικνύει στους Ισραηλίτες στο κέντρο της Pax Augusta, τη Ρώμη, ότι οι Γραφές ομιλούν για τον Χριστό, εκείνοι παραμένουν τυφλοί σε αυτό το λυτρωτικό γεγονός: *γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τοῦτο τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται!* (Πρ. 28, 23-28).

ζ. Η Θεολογία του Έργου του Λουκά

Πυρήνας του Χριστιανισμού είναι ένα Πρόσωπο, ο Ιησούς, ο οποίος αποτελεί τον πυρήνα και συνάμα το **αντιλεγόμενο σημείο της ιστορίας**. Δεκαέξι φορές χρησιμοποιεί ο Λουκάς τον όρο **Κύριος** ακόμη και σε αφηγήσεις (όχι μόνο σε διαλόγους όπως ο Μτ.) παρουσιάζοντας, έτσι, τον Ιησού ως τον παντοκράτορα και μοναδικό σωτήρα του Κόσμου, σε αντιδιαστολή και προς τον Καίσαρα και τα ευαγγέλια της Ρωμαϊκής Ειρήνης. Σύμφωνα με τη διακήρυξη του Γαβριήλ:

Οὗτος (sc. και όχι ο Καίσαρας) *ἔσται μέγας καὶ Υἱὸς Υψίστου κληθήσεται*
καὶ δώσει Αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς Αὐτοῦ,
καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας
καὶ τῆς βασιλείας Αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος
(2, 32-36· πρβλ. προπαγάνδα περί της **Αιώνιας** Πόλης)

Παρότι κατάγεται από τον προπάτορα της οικουμένης Αδάμ και τον ίδιο το Θεό, απογράφεται και αυτός ως **υπήκοος** της Ρωμαϊκής Εξουσίας, υπακούοντας στο δόγμα του Οκταβιανού⁸², αφού δεν ήλθε να φέρει απλώς μια επανάσταση ανακυκλώνοντας τον κύκλο του αίματος (όπως οι Ζηλωτές) αλλά την ανάσταση, τη νίκη απέναντι στις δυνάμεις της φθοράς και του θανάτου. Όπως αποδεικνύεται από τη γενέθλια αφήγηση, η οποία παρατίθεται με εξαιρετικά έντεχνο τρόπο παράλληλα με την αντίστοιχη (αφήγηση) του

⁸² Σ. Δεσπότη, *Ο Ιησούς ως Χριστός και η Πολιτική Εξουσία στους Συνοπτικούς Ευαγγελιστές*, Αθήνα: Άθως 2006, 156-8.

Ιωάννη του Προδρόμου, ο Ιησούς είναι ο αυθεντικός Υιός του Θεού, η ανατολή ἐξ ὕψους (1, 78 πρβλ. Ζαχ. 3, 18· 6, 12 Ο'), ο **Χριστός Κύριος** (και όχι απλώς Χριστός Κυρίου· 2, 11· Πρ. 2, 36). Η εκ Παρθένου γέννησή του και μάλιστα σε βουκολικό περιβάλλον (σε σπήλαιο και παρουσία ποιμένων) όπως και η Είσοδος στην Ιερουσαλήμ του Πάθους σηματοδοτούν την πραγματική επί γης *Ειρήνη*. Μόνον αυτή η Ραχ, η οποία ταυτίζεται με τη Shalom, την αρμονία δηλ. του ανθρώπου με το Θεό, τον κόσμο και τον εαυτό του μπορεί να **σώσει**: *Μή φοβείσθε, ιδού γάρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὃς ἔστιν Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαβὶδ* (2, 10-11)⁸³. Με ιδιαίτερη ἔμφαση τονίζεται μάλιστα από τον ἄγγελο **η αιωνιότητα** της βασιλείας Του, όχι μόνο ως εκπλήρωση του Β' Βασ. 7, 16⁸⁴ και του Δν. 7, αλλά και σε ἔμμεση αντιπαράθεση προς την αυτοπροβολή της Ρώμης ως *Αιώνιας Πόλης*. Ἐνα αδύναμο βρέφος ἐσπαργανωμένον καὶ κείμενον ἐν φάτνῃ, το οποίο απογράφεται και προγράφεται, είναι **μέγας, Υἱὸς Υψίστου, Υἱὸς Θεοῦ και Σωτήρας των λαῶν**⁸⁵ και **Κύριος** της Οικουμένης. Είναι **Φως** εις ἀποκάλυψιν ἐθνῶν και δόξα λαοῦ Του Ισραήλ (2, 32).

Ὦντως στο πρόσωπό του οι ταπεινοί και οι καταφρονεμένοι μπορούν να ελπίζουν. Χαρακτηριστικά επαναστατικό είναι το Μεγαλυνάριο της Θεοτόκου. Ἐνώ στο πρώτο μέρος του ὕμνου της (1, 46-50), η **κατεξοχήν «δούλη του Κυρίου»** υμνεί το *Δυνατό*⁸⁶, όπως χαρακτηριστικά ονομάζει τον Κύριο, ως τον προσωπικό της σωτήρα, στο δεύτερο μέρος (1, 51-55) ἀδει την εσχατολογική επέμβαση του Γιαχβέ και τη δημιουργία του Κράτους Του, ωσάν αυτά να ἔχουν ἤδη επιτευχθεί. Με την ἔλευση του Μεσσία, οι υπερήφανοι (στ. 51), οι δυνάστες (στ. 52) και οι πλουτούντες (στ. 53) *εξαποστέλλονται κενοί και δίνουν τη θέση τους στους φοβούμενους το Θεό* (στ. 50), στους ταπεινούς (στ. 52) και στους πεινῶντες (στ. 53). Η ανατολή της εσχατολογικής εποχής παρουσιάζεται, ἔτσι, να συνεπάγεται την ανατροπή των υφιστάμενων πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων υποταγής. Ο ἴδιος ο Ιησούς στην προγραμματική Ομιλία του το 26 μ.Χ. στη Συναγωγή της ιδιαίτερης πατρίδας του Ναζαρέτ διακηρύσσει στους *πτωχοὺς-ἀναῶνιμ* την ἔλευση της νέας Εποχής, του Ιωβηλαίου. Στα ἐπόμενα κεφάλαια προσφέρει και θεραπεία και ἄρτο στις περιθωριοποιημένες φιγούρες της Γαλιλαίας αλλά και στον Ἐκατόνταρχο. Λυντσάρεται, ὅμως, ἤδη από το αφετηριακό σημείο της δράσης του από τους ἴδιους τους ὁμοεθνείς του καθώς δεν εκπληρώνει το ὄραμα του «μαρμαρωμένου βασιλιά-Μεσσία» που αυτοὶ εναγωνίως ἀνέμεναν, επιχειρώντας την αποτίναξη του ρωμαϊκοῦ ζυγοῦ και χαρίζοντας στον Ισραήλ τη χαμένη τους αἴγλη. Ο Ιησούς, ο οποίος στην καταπληκτική διήγηση των Πειρασμῶν ἀρνείται στη σατανική πρόκληση να μοιράσει *ἄρτον και θεάματα* μιμούμενος την τακτική της Ρώμης, στοχοθετεῖ το Διάβολο (πρβλ. την περίληψη του Λκ. στις Πρ. 10, 38) αλλά και την ατάρκεια των θρησκευτικῶν ταγῶν του ἔθνους του. Ὅπως ἀποδεικνύεται με την πεδινή Ομιλία (πρβλ. ιδιαιτέρως Ουαί· 6, 24-26) αλλά και την ἀντίδραση του Ιησοῦ στο μαρτύριο των Ιουδαίων ἀντιφρονούντων στο Λκ. 13, 1-5, ως η μεγαλύτερη ἐπανάσταση προβάλλεται η *Μετάνοια*, η οποία εκφράζεται με ἀγάπη ὄχι παθητική ἀλλά ενεργητική και προς τους Δυνάστες ἀλλά και με την ελεημοσύνη τους ἀναξιοπαθῶντες. Χαρακτηριστική είναι η διακήρυξη του Ιησοῦ στο Λκ. 12, 49-53 (= Μτ.

⁸³ Αυτό το Πρόσωπο εκπληρώνοντας το Ησ. 9, 6 και τις υπόλοιπες μεσσιανικές προφητείες παρέχει *σωτήριο/σωτηρία* (2, 30· 3, 6· 28, 28).

⁸⁴ Πρβλ. Γεν. 49, 10· Ησ. 9, 6· Ψ. 71 (72), 5· 109 (110), 4· Δν. 7, 14.

⁸⁵ Οι τίτλοι που χρησιμοποιούν οι ἄγγελοι κατὰ τον εὐαγγελισμό της Θεοτόκου και των ποιμένων ἦταν διαδομένοι στην ἐθνική λατρεία θεῶν και καισάρων (1, 32-35). Βλ. H. Schürmann, *Das Lukasevangelium 1, 1-9, 50*, Freiburg: Herder 1981, 47.

⁸⁶ Πρβλ. Ψ. 44 (45), 4· 6· Σοφ. Σολ. 3, 16.

10, 34-36). Ο Ι. Χριστός με το *Πῦρ ἤλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη*; διαφοροποιεῖ την ειρήνη Του από αυτήν της Ρώμης, αφού η δικιά του Ραχ επιτυγχάνεται με το πάθος υπέρ των άλλων (πρβλ. *οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν καὶ οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν εὐεργέται καλοῦνται. ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μείζων ἐν ὑμῖν γινέσθω ὡς ὁ νεώτερος καὶ ὁ ἡγούμενος ὡς ὁ διακονῶν* 22, 25) και καταλύει και αυτούς τους οικογενειακούς δεσμούς (τους οποίους προσπάθησε να ανασυγκροτήσει ο Αύγουστος), αφού σε κάθε περίπτωση προτάσσεται η αγάπη και η πιστότητα προς το Πρόσωπό Του.

Κατά την ιστορική Του δράση ο Κύριος είναι παντογνώστης, γι' αυτό και δεν αγνοεί το χρόνο της Δευτέρας Παρουσίας. Ο Conzelmann θεώρησε ότι στο Λκ. ο Ιησούς παρουσιάζεται να έχει πλήρη συνείδηση της μεσσιανικότητάς Του (3, 21- 9, 17), κατόπιν των παθῶν Του (9, 18- 19, 27) και εν συνεχεία του βασιλικού αξιώματος (19, 28-23, 56). Στη Γεθσημανή γονατίζει μια φορά, ενώ η επιθανάτια κραυγή *Θεέ μου, Θεέ μου.. αντικαθίσταται από το Πάτερ εἰς χεῖρας Σου, παρατίθεται τὸ Πνεῦμα Μου* (23, 46 = Ψ. 30 [31], 6α). Πάνω στο Σταυρό ως *αρχηγός της ζωής* (Πρ. 3, 15), προσεύχεται για τους διώκτες Του (Ησ. 53, 12) και είναι *κύριος του Παραδείσου*, όπου ως πρώτος πολίτης εισέρχεται ένας ληστής, ο οποίος κραυγάζει το *Μνήσθητί μου και σώζεται* (23, 43· πρβλ. Διαθ. Λευί 18, 10).

Παράλληλα ο Ιησούς προβάλλεται ως ο κατεξοχήν *εσχατολογικός Προφήτης* (Δτ. 18, 15), ο οποίος βαδίζει αγέρωχος προς την Ιερουσαλήμ, προκειμένου να γευθεί το μαρτυρικό τέλος, το οποίο δοκίμασαν σε αυτήν όλοι οι προφῆτες (13, 31-33· πρβλ. Ησ. 52, 7· Ναούμ 2, 1). Όπως διακηρύσσει ο ίδιος στη Συναγωγή της Ναζαρέτ με την «προγραμματική» του ομιλία (Λκ. 4, 18-19), Αυτός είναι ο κεχρισμένος από το αγ. Πνεῦμα Μεσσίας, ο οποίος ήλθε *εὐαγγελισσάσθαι πτωχοῖς, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφρονας καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν* (πρβλ. Ησ. 58, 6· 61, 1-2 κ.ε.: Λκ. 7, 43). Στην πεδινή Ομιλία (6, 17), η οποία απευθύνεται και σε εθνικούς κατοίκους της Τύρου και της Σιδώνα, μακαρίζονται οι πτωχοί, οι κλαίοντες και οι διωκόμενοι, ενώ ταλανίζονται με Ουαί οι αυτάρκεις πλούσιοι.

Επειδή ακριβώς ο ιατρός Λουκάς αφηγείται με τρόπο χαρακτηριστικό το ενδιαφέρον του Ι. Χριστού για τους αμαρτωλούς, τους φτωχούς, τους Σαμαρείτες και τις γυναίκες· τους περιθωριοποιημένους δηλ. από την ιουδαϊκή και ρωμαϊκή αριστοκρατία, το Ευαγγέλιό του χαρακτηρίστηκε ως **κοινωνικό**. Στο τραπέζι του άρχοντος Φαρισαίου ο Μεσσίας προτρέπει: *ὅταν δοχὴν ποιῆς, κάλει πτωχοῦς, ἀναπεύρους, χωλοῦς, τυφλοῦς* (14, 13). Οι παραβολές του καλού Σαμαρείτη, του άφρονος πλούσιου, του άδίκου Οικονόμου, του πλούσιου και του φτωχού Λάζαρου, διασώζονται μόνον από τον Λκ. Η πυρφόρα αγιοπνευματική εμπειρία της Πεντηκοστής (και όχι ο οποιοσδήποτε *ανθρωπιστικός διαφωτισμός*) είναι εκείνη η οποία οδηγεί τελικά σε μια κοινωνία, την Εκκλησία όπου όλες οι υλικές και πνευματικές ανάγκες των μελών της καλύπτονται, αφού γύρω από το κοινό τραπέζι τα πάντα είναι κοινά⁸⁷. Αυτήν την εμπειρία «μοιράζονται» στο άνώγειο της «Σιών» και **γυναίκες** (Πρ. 1, 14), στις οποίες συγκαταλλέγονται προφανώς εκείνες οι οποίες τον διακονούσαν στη Γαλιλαία (Λκ. 8, 2)⁸⁸.

⁸⁷Για πρώτη φορά ο όρος Κομμουνισμός (communis < con + munis < munus = καθήκον, εξουσία, υπούργημα) χρησιμοποιείται στο Πρ. 2, 44 (Βουλγάτα).

⁸⁸ Σε αυτόν τον κύκλο των μαθητριών ανήκαν επίσης η *Ἰωάννα γυνὴ Χουζᾶ ἐπιτρόπου Ἡρώδου, Σουζάννα* (Λκ. 8, 2 κ.ε.) και η *Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ* η οποία απελευθερώθηκε από επτά δαιμόνια. Σημειωτέον ότι επειδή ο Λκ. αρνείται να ονομάσει τις μαθήτριες αυτές *αποστόλους*, δεν παρουσιάζει να απευθύνει ο Ιησούς προς αυτές κλήση, αλλά

Ιδιαίτερα ανθρώπινα χαρακτηριστικά Του δεν εξαιρούνται, αν και στο δίτομο έργο του Λουκά παρουσιάζεται ως **ο Πάσχων Δούλος**. Αυτό που μέχρι σήμερα διχάζει την Έρευνα είναι εάν ο Λκ. αναγνωρίζει ότι ο θάνατος του Ιησούς είχε **εξιλαστήριο χαρακτήρα** (οδήγησε δηλ. στην άφεση των αμαρτιών), ή εάν απλώς συνιστά μέρος του θεϊκού σχεδίου – **δει** το οποίο οδηγεί στο θριαμβευτικό γεγονός της Ανάστασης. Ο Λκ. παραλείπει το Μκ. 10, 45 (και δούναί την ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν), στα κηρύγματα των Πρ. 2-4 δεν εξαιρείται η σωτηριολογική σημασία του Σταυρού, όπως συμβαίνει π.χ. στις παύλειες Επιστολές, ενώ το παραδίδονται και το Ησ. 53, ακόμη και στο Πρ. 8 δε συνδυάζονται με την άφεση των αμαρτιών. Το πρόβλημα συνδέεται και με την κριτική του Λκ. 22, 17-21, καθώς ο D παραλείπει το 19β-20: *Καὶ δεξιόμενος ποτήριον εὐχαριστήσας εἶπεν· λάβετε τοῦτο καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτούς· λέγω γὰρ ὑμῖν, [ὅτι] οὐ μὴ πῖω ἀπὸ τοῦ νῦν ἀπὸ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως οὗ ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ. Καὶ λαβὼν ἄρτον εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά Μου [τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. καὶ τὸ ποτήριον ὡσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυννόμενον]. Πλὴν ἰδοὺ ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης⁸⁹.*

Με την **ανάληψή Του** μέσα στη θεϊκή νεφέλη, κάθεται στα δεξιά του Θεού Πατέρα και κυβερνά τον κόσμο (24, 50-51· Πρ. 1, 9· πρβλ. Α' Τιμ. 3, 16). Ιδιαίτερη έμφαση δίνει ο Λουκάς στην επί σαράντα ημέρες παρουσία του αναστημένου *εν σώματι* Ιησού ανάμεσα στους μαθητές Του. Η παρουσία αυτή συνδέεται με τη χριστολογική και οικουμενική ερμηνεία των Γραφών, το κοινό Γεύμα και την οικουμενική αποστολή των μαρτύρων Του, η οποία και πραγματοποιείται με την Πεντηκοστή όταν το ευαγγέλιο της ειρήνης κηρύσσεται *ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς* (1, 8).

Ο Ιησούς είναι, επιπλέον, σύμφωνα με το 12, 8-9, **ο εσχατολογικός Κριτής**, ο οποίος αναμένεται από τον ουρανό, όπου και αναλήφθηκε. Το ίδιο πρόσωπο όμως είναι ταυτόχρονα ο **Σωτήρ** (Λκ. 2, 11· Πρ. 5, 31· 13, 23). Στο Πρ. 3, 19-21 ο Πέτρος παροτρύνει τους ακροατές του να μετανοήσουν *ὅπως ἂν ἔλθωσιν καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεχειρισμένον ὑμῖν Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δεῖξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος τῶν ἁγίων ἀπ' αἰῶνος αὐτοῦ Προφητῶν*. Η άφεση αμαρτιών εξασφαλίζεται με τη βάπτισή στο όνομα του Ι. Χριστού, τη μετάνοια και την ομολογία του Ονόματός Του.

Ιδιαίτερος εξαιρεί ο Λουκάς τη **δράση του Πνεύματος** στο ιστορικό παρόν της μετά Χριστόν εποχής. Η *εξ ὑψους* αυτή δύναμη, καθοδηγεί την Εκκλησία, πραγματοποιεί τις επαγγελίες, ενεργοποιεί την Ιστορία και δεν υποκαθιστά, αλλά όπως αποδεικνύει η αναφορά στο Ιωήλ 3, 1-5 στο κήρυγμα του Πέτρου στο Πρ. 2, 17, εισαγάγει το εσχατολογικό μέλλον στο παρόν. Με τη δράση του Αγ. Πνεύματος επιτυγχάνεται επίσης η **οικουμενικότητα**, η οποία επιτυγχάνεται **προοδευτικά**, αφού πρώτα το Ευαγγέλιο κηρυχθεί στο λαό των επαγγελιών. Στο πρόσωπο των ποιμένων, του Συμεών και της Άννας και κυρίως της Θεοτόκου το

και το Λκ. 14, 26 και 18, 29 **απαιτεί εγκατάλειψη των γυναικών συζύγων** (10, 29) σε αντίθεση προς το Μκ. 10, 29 και Μτ. 19, 29, κατηγορείται ότι προσπαθεί να περιθωριοποιήσει το γυναικείο φύλο. Λησμονούν ότι η διακονία του Ιησού από την Ιωάννα Χουζά προϋποθέτει «εγκατάλειψη» του συζύγου, ενώ στο 12, 51-53 η πρόσκληση απευθύνεται και σε γυναίκες. Η ασκητική διάθεση του Λουκά φαίνεται και από άλλες προσθήκες (*ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν* Λκ. 9, 23· 9, 62· 14, 26· 18, 18-30).

⁸⁹ Πρβλ. Αντωνοπούλου, *Μυστικός Δείπνος* 94-95.

Ευαγγέλιο συναντά την αναγνώριση και τη δοξολογία ιδίως του απλού Ισραηλίτη (4, 42· 8, 40· 13, 17-19, 48). Η **πίστη του ειδωλολάτρη εκατοντάρχου (Centurio)** δεν παρουσιάζεται σε οξύ αντιθετικό παραλληλισμό προς την απόρριψη του Ισραήλ, αλλά ως υπέρβαση της πίστης εκείνου (Λκ. 7, 9· πρβλ. Μτ. 8, 10). Με τον ίδιο τρόπο διασκευάζεται **και η παραβολή του αμπελώνα** (20, 9-19), προκειμένου να δηλωθεί στον απλό λαό, που αντιδρά με ένα μη γένοιτο, το μίσος των ηγετών του, Γραμματέων και Φαρισαίων. Το ίδιο θετική είναι και η ανταπόκριση του λαού κατά την είσοδο του Ιησού στα Ιεροσόλυμα, όταν και ακόμα και οι λίθοι κράζουν (19, 40· πρβλ. Αβ. 2, 11). Τελικά ιδίως κατά την καταδίκη του Ιησού από τον Πιλάτο, ο λαός γίνεται έρμαιο της ηγεσίας του (23, 25) και αρνείται τον Ιησού μόνο στιγμιαία, αφού κατόπιν οδηγείται σε μετάνοια (Πρ. 2, 23-34). Η εσχολογική σύναξη και ανακαίνιση του Ισραήλ επιτελείται με την αποκάλυψη της Εκκλησίας διά της Πεντηκοστής. Στην καινούργια μεσσιακή εποχή ο μωσαϊκός Νόμος δεν καταργείται παντελώς, αφού και ο ίδιος ο Παύλος τον σέβεται (Πρ. 21, 23 κ.ε.· 26, 22).

Η αποδοχή των εθνικών στην Εκκλησία και η κοινωνία τους με τους εξ Ιουδαίων ολοκληρώνεται με την Αποστολική Σύνοδο, η οποία δεσπάζει στο κέντρο των Πρ. Ο Συμεών (Πέτρος) αναφέρει ότι για πρώτη φορά φρόντισε ο Θεός να αποκτήσει από τους εθνικούς **λαό** για το όνομά Του και ο αδελφόθεος Ιάκωβος απαντά με το Αμ. 9, 11 κ.ε.

*Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν,
 καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω καὶ ἀνορθώσω αὐτήν,
 ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον⁹⁰,
καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά Μου ἐπ' αὐτούς,
 λέγει Κύριος ποιῶν ταῦτα γνωστὰ ἀπ' αἰῶνος (15, 14-18) .*

⁹⁰ Στο Μασ. σημειώνεται: για να κληρονομήσουν το υπόλοιπο της Εδώμ.

Μετά από αυτήν τη Σύνοδο, η οποία αποκαθιστά την ενότητα της Εκκλησίας, οι απόστολοι ολοκληρώνουν στις Πρ. την αποστολή τους και δε μνημονεύονται. Στο προσκήνιο παραμένει μόνον ο Παύλος, ο οποίος φέρνει το Ευαγγέλιο στη Ρώμη. Σημειωτέον ότι ο Λουκάς χαρακτηρίζει ως **αποστόλους** αποκλειστικά τους Δώδεκα. Αυτός που καλείται να καλύψει το κενό του Ιούδα οφείλει να έχει τις εξής προϋποθέσεις: *δει οὖν τῶν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ ᾧ εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀνελήμφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ σὺν ἡμῖν γενέσθαι ἓνα τούτων* (1, 21-22). Ως «Πατριάρχες» του εσχατολογικού Ισραήλ θεωρούνται αυτοί που δίδουν αυθεντική μαρτυρία για τα ιστορικά λόγια και έργα του Ιησού αλλά και την παρουσία του Αναστάντος *εν σώματι* τις σαράντα ημέρες που μεσολάβησαν μεταξύ Πάσχα και Αναλήψεως (πρβλ. Πρ. 1, 22). **Αυτοί** χειροτονούν τους *μάρτυρες* του Ιησού (Πρ. 8, 14-17· 11, 22-26) και εγγυώνται τη συνέχεια της χριστιανικής διδασκαλίας. Ο ίδιος ο κορυφαίος στις Πράξεις Παύλος, *το σκεῦος τῆς εκλογῆς*, του οποίου η εμπειρία στη Δαμασκό τρεις φορές παραδειγματικά μνημονεύεται, στερείται του τίτλου *ἀπόστολος* (Πρ. 9, 28). Έτσι ίσως αντιμετωπίζονται οι Γνωστικοί, οι οποίοι επικαλούνταν ατομικές μυστικές αποκαλύψεις του Ιησού.

Η Βασιλεία του Θεού και η χαρά που προσφέρει αυτή στον άνθρωπο βιώνονται στα πλαίσια **έντονης λατρευτικής ζωής**. Στα δυο πρώτα κεφάλαια του Ευαγγελίου διασώζονται **ὕμνοι** (π.χ. *Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου, Ἐὐλογητός Κύριε, Δόξα ἐν ὑψίστοις, 'Νῦν ἀπολύεις'*), οι οποίοι γλωσσικά και μορφολογικά ομοιάζουν με τις παλαιδιαθηκικές ωδές (ιδίως αυτή της Ἄννας· Α' Βασ. 2, 7 κ.ε.). Το Ευαγγέλιο διασώζει, επίσης, **εννέα προσευχές** και μάλιστα σε σημεία καίρια της δημόσιας δράσης του Ιησού, όπου οι άλλοι δυο Συνοπτικοί δεν αναφέρουν τίποτε σχετικό, όπως κατά τη Βάπτισμα, πριν την εκλογή των Δώδεκα, πριν την ομολογία του Πέτρου, κατά τη Μεταμόρφωση και κατά το Πάθος. Παραθέτει επίσης δυο παραβολές του Ιησού που αναφέρονται το θέμα της προσευχής (του Τελώνη και του Φαρισαίου).

Ολόκληρο το Ακ. **αρχίζει και τελειώνει με το Ναό και την Ιερουσαλήμ**, που επισκέπτεται ο Ιησούς σαράντα ημερών βρέφος και δώδεκα ετών. Εκεί εκτυλίσσεται το δράμα του Πάθους, εμφανίζεται ο Αναστάς, κατέρχεται το άγιο Πνεύμα και συγκαλείται η Αποστολική Σύνοδος, η οποία δίνει οριστικό τέλος στο πρόβλημα της συνύπαρξης των εξ εθνών και εξ Ιουδαίων Χριστιανών. Ο Ναός, όπου ο Ιησούς μετά τη Βαΐοφόρο Είσοδο επιδεικτικά κατευθύνεται και διδάσκει (20, 1· 9· 21, 37), αποτελεί το χώρο όπου οι μαθητές και μετά την ανάληψη του Ιησού προσεύχονται και κηρύττουν (2, 46· 5, 42). Μόνον στην τελευταία ενότητα των Πρ. (19, 21-28, 31) η πόλη των Ιεροσολύμων, η πόλη των θεοφανειών και των ιερών παραδόσεων αλλά και της μηχανορραφίας και του διωγμού των απεσταλμένων του Κυρίου (21, 10-36) αποσύρεται από το προσκήνιο μαζί με την ιεροσολυμητική Κοινότητα, για να προβάλλει προοδευτικά η Ρώμη, το κέντρο της Αυτοκρατορίας, ως τελικός προορισμός του Παύλου. Εκεί παρά τις αντιξοότητες κι αυτής ακόμη της φύσης το Ευαγγέλιο τελικά φθάνει και κηρύττεται *ακωλύτως*.

Εκτός της σχέσης του Ι. Χριστού με το του Ναό και την Ιερουσαλήμ, ιδιαίτερη σημασία δίνει ο Λουκάς και **στα κοινά γεύματα του Ιησού και της Εκκλησίας**, τα οποία (με τη συμμετοχή όλων των πιστών ανεξάρτητα φύλου, φυλής ή τάξεως) μαζί με το βάπτισμα αποτελούσαν το χαρακτηριστικό γνώρισμα του Πρωτοχριστιανισμού. Σημειώνει ο Δ. Πασσάκος⁹¹: *Η λουκάνεια γραμματεία (Ευαγγέλιο, Πράξεις των Αποστόλων) παρουσιάζει χωρίς υπερβολή το Χριστό ή να πηγαίνει σε ένα δείπνο ή να βρίσκεται σε ένα δείπνο ή να έρχεται από ένα δείπνο, και τις πρωτοχριστιανικές κοινότητες να ζουν κυριολεκτικά γύρω από το δείπνο του Κυρίου. Στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο ξεχωρίζουν οι περιπτώσεις του δείπνου με το Λευϊ (5, 27-32), με το Σίμωνα το Φαρισαίο (7, 36-50), με κάποιον άλλο Φαρισαίο (11, 37-52), με έναν Φαρισαίο άρχοντα κάποιο Σάββατο (14, 1-26), με το Ζακχαίο τον αρχιτελώνη (19, 1-10) και το Τελευταίο Δείπνο (22, 7-23), ενώ στις Πράξεις των Αποστόλων το δείπνο του Πέτρου με τον Κορνήλιο και οι συνέπειες του (10, 1-11, 18), η Αποστολική Σύνοδος για το θέμα των κοινών δείπνων πρώην Ιουδαίων και πρώην εθνικών χριστιανών στην περιοχή της Αντιόχειας, της Συρίας και της Κιλικίας (κεφ. 15) και τα δείπνα του Παύλου με τη Λυδία και το δεσμοφύλακα στους Φιλίππους (16,14-15· 25-34), με τον Τίτιο Ιούστο στην Κόρινθο (18, 7-11) και με διακόσιους εβδομήντα έξι συνεπιβάτες του στο πλοίο που τον μετέφερε προς τη Ρώμη (27, 33-38). Το θέμα συνεπώς των δείπνων στις πρωτοχριστιανικές κοινότητες είναι από τα κεντρικότερα και για την εξιστόρηση των αρχών του Χριστιανισμού από το Λουκά και για τη ζωή της ίδιας του της κοινότητας [...] αυτόν που τον ενδιαφέρει περισσότερο είναι όχι απλά η εισδοχή εθνικών στην Εκκλησία, που είχε γίνει ήδη αποδεκτή μέσω περιστατικών αποστολικού βαπτίσματος σε μη Ιουδαίους, αλλά η νομιμοποίηση της τέλει κοινωνίας κατά τη Θεία Ευχαριστία ανάμεσα σε εξ Ιουδαίων και εξ εθνών χριστιανούς.*

Σε ολόκληρο το δίτομο έργο η υμνολογία, η προσευχή, η κοινή τράπεζα και η παρουσία γενικότερα του Αγ. Πνεύματος προσφέρουν μια **ατμόσφαιρα της χαράς** ιδίως κατά τη γέννηση του Ιωάννη, τον ευαγγελισμό της Θεοτόκου και αυτόν (τον ευαγγελισμό) των ποιμένων. Ιδίως **το πρόσωπο της Θεοτόκου** αποκτά στον Λουκά τυπολογική και

⁹¹ Πρωτοχριστιανικά Δείπνα και η αυτοσυνειδησία της κοινότητας του Λουκά, *Το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο. Προβλήματα Φιλολογικά, Ιστορικά, Ερμηνευτικά, Θεολογικά, Εισηγήσεις Ύσυναξεως Ορθοδόξων Βιβλικών Θεολόγων*. Βόλος: Έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος και Αλμυρού 2003, 369-379, εδώ 370.

εκκλησιολογική σημασία. Είναι εκείνη η οποία *συντηρεί και συμβάλλει τα ρήματα του Ιησού στην καρδιά της* (2, 19· πρβλ. 8, 21· 11, 28). Είναι εκείνη επίσης η *ισραηλίτισσα κόρη Σιών* (1, 28· 30· πρβλ. Σοφ. 3, 14-17), η οποία *παρόλη τη ρομφαία της κρίσης που διέρχεται από την καρδιά της* (Ιεζ. 14, 17), *ακολουθεί σιωπηρά την οδό του Ιησού μέχρι την έλευση του Αγ. Πνεύματος* (Πρ. 1, 14) και τη συγκρότηση της Εκκλησίας. Ίσως γι' αυτό ο Λουκάς έμεινε στην Παράδοση ως ο κατεξοχήν *ζωγράφος* της Θεοτόκου.

3. ΟΙ ΣΥΝΗΘΕΣΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

Βλ. : Βλέπε

Ε.Ι.: Εκκλησιαστική Ιστορία

κε. : και εξής

κ.ά. : και άλλα, και άλλοι

κλπ. : και τα λοιπά

κ.παρ. : και παράλληλα, στην περίπτωση των Συνοπτικών Ευαγγελίων

όπ.π.: όπου παραπάνω

πρβλ.: παράβαλε, σύγκρινε

στ.: στίχος